

İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE VAİZLİK EĞİTİMİ

Doç. Dr. Cemal TOSUN

A. VAAZ VE VAİZLİK

1- İslam Eğitiminde Vaaz'ın Yeri

Vaaz ve vaaz yoluyla eğitim, İslâm eğitiminde önemli yere sahiptir. Buradaki "İslâm Eğitimi", Hz. Peygamberle başlayıp bilimlerin ve eğitim kurumlarının ayrışıp branşlaşmalara kadar olan süre için "Genel Eğitim" anlamındadır. Çünkü o zaman eğitim din eğitiminden ibarettir, ama bir yönüyle de sadece din ile sınırlı değildir; aksine bir insanlık eğitimidir. Eğitimin tamamı din merkezlidir. Eğitimin her devirde tamamen böyle olup olmadığı, hangi devirlerde hangi aşamaları geçirdiği ise ayrı bir araştırma konusu olacak kadar geniştir. Bunun için biz burada bu konunun ayrıntılarına giremeyeceğiz. İşte din merkezli olan bu insanlık eğitiminde, ya da diğer bir deyişle genel eğitim içerisinde vaaz ve vaaz yoluyla eğitim gerçekten önemli yere sahiptir. Çünkü, bir sonraki alt başlıkta ele alacağımız gibi, "vaaz" kavramı bir eğitim terimi ve eğitim faaliyeti olarak iyiye ve güzele yöneltme, doğruyu gösterme olarak nasihat, öğüt, irşad ve tezkir kavramlarını ve bu kavramların ifade ettikleri işlevleri kapsamaktadır. Bu ise dinin ve özel olarak İslâm'ın temel hedefidir. Allah İslâm'ı göndermekle temelde bunu murad etmiştir. Zira Allah gönderdiği emir, yasak, açıklama ve öğütlerle insanlara öğüt vermektedir. Örnek olarak vereceğimiz şu iki ayet bu konuya ışık tutacaktır.

"... Hakikaten Allah bununla size ne güzel öğüt (Ya'ızukum) veriyor"¹.

"... (Allah) size böylece öğüt veriyor ki (Ya'ızukum) benimseyip tutasınız"².

---

1. 4 Nisa 58.
2. 16 Hahl 90.

Bu anlamda Kur'an'ın kendisi bir vaaz yani, öğüt, irşad, nasihat ve hidayet kitabı ve rehberidir. Kur'an'da bu hususa işaret eden ayetler vardır:

"Bu (Kur'an) insanlar için bir beyan, müttekiler için de bir hidayet ve öğüt (mev'ıza) tür"³.

Allah Peygamberimize insanlara vaaz ve nasihatta bulunmasını bildirirken bu işe kaynak olarak Kur'an'ı almasını istemiştir. Şu ayet bunu gösterir.

"Gelecek azabdan korkanlara Kur'an'la öğüt ver (fezekkir bil-kur'an'i)"⁴.

Zemahşeri de Nahl suresinin 125. ayetinde geçmekte olan ve vaaz etmenin temel düsturunu ortaya koyan "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır!" ifadesindeki kastedilenin Kur'an olarak anlaşılabilmesine işaret etmektedir. Yani bu ayeti "onları hikmet ve mavıza-ı hasene olan kitab ile davet et" şeklinde anlamak mümkündür⁵.

Bu ayetler ve yukarıda zikrettiğimiz ayetler göstermektedir ki, Kur'an Allah'ın insanlara bir öğüdür; aynı zamanda başta peygamber olmak üzere insanlara vaaz ve nasihatta bulunacakların hareket noktasıdır. Bu itibarla, Hz. Peygamberin yapmış olduğu eğitim, bir anlamda vaaz yoluyla eğitimidir.

2- Vaaz Kavramı ve İlgili kavramlar

a) Vaaz Kavramı

"Vaaz" denilince günümüzde, *camide insanlara öğüt vermek, onları Dini-dünyevi konularda bilgilendirerek uyarmak, dinî bilgiler öğretmek* vb. amaçlarla yapılan özel bir hitabet türü akla gelmektedir. Vaaz edene de "vaiz" denilir ki, aynı zamanda din hizmetleri veren bir grup görevlinin ortak adıdır.

"Vaaz" esasen İslâm eğitiminin temel kavramlarından biridir. Bunun için kelime ve kavram olarak ele alınıp incelenmesinde; kendisiyle ilgili diğer kavramlarla olan ilgisinin açıklanmasında ve tanımlarının analizinde yarar vardır.

"Vaaz" arapça bir kelimedir, **nasihat ve öğüt vermek** anlamlarında gelmektedir. İslam din eğitimi kavramı olarak, hemen hepsinin muhtevası aynı olan, çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

3. 3 Al-i Imran 138.

4. 50 Kâf 45.

5. Keşşaf, C. 2, s. 644.

“Bilinen ve meşhur anlamıyla va’z ve nasihatta bulunmak, bir kimseye kalbini yumuşatacak sevap ve ikaba (günahlara ve karşılıklarına) dair sözler hatırlatmak manasındadır. Öğüt vermek de tabir olunur”⁶.

“İmam Begavî (436-516) va’zı, müslümanlara nasihat etmek, onlara bilmedikleri işleri öğretmek, şefkatli davranmak, büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi duyguları beslemek ve bıktırmamak şartıyla güzel öğütler vermek olarak tarif eder”⁷.

İbnul Cevzî ise vaaaz “kalbi rikkate getirerek korkutmaktır”⁸. tanımını getirmektedir.

Bir diğer tanım ise şöyledir: “Va’z ve nasihat; güzel sözlerle insanları hayra çağırarak, onlara doğru yolu göstermek, din ve dünyalarında faydalı olan şeyleri öğretmek, kusurları yumuşak bir şekilde düzeltmektir”⁹.

Son olarak vereceğimiz ve Lisanü’l-Arab’da yer alan tanım ise şu şekildedir” “Nasihât (en-Nush) ve insanları kalblerini yumuşatacak sevap ve ikab ile uymaktır”¹⁰.

Burada “vaaaz” kavramı hakkında birden fazla tanımın peşpeşe verilmiş olması, özellikle de muhtevaları itibarı ile yaklaşık oldukları gözönüne alınırca, yadırganabilir. Ancak, bizim esas amaçlarımızdan birinin “vaaaz” kavramını muhtevası açısından tahlil etmek olduğu düşünülürse, bu gereklidir.

Dikkat edilirse “vaaaz” tanımlarında şu ortak noktalar vardır:

- Va’z ve nasihatta bulunmak.
- Kalbi yumuşatacak sevap ve ikaba (günahlara ve karşılıklarına) dair sözler hatırlatmak.
- Öğüt vermek.
- Dinî bilgiler öğretmek.
- Doğru olan dünya işlerine irşad.
- İyiliği emredip kötülükten sakındırmak.

6. Muçteba Uğur, Va’z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas, AÜİF der. XXVIII, Ank. 1986, s. 292.

7. Uğur, agm., s. 292.

8. Uğur, agm., s. 293.

9. Arif Erkan, İnsanları İrşad Görevi, İrfan Mat. İst. 1977, s. 16.

10. Lisanü’l-Arab, C. 7, s. 466.

- Şefkatli davranmak, büyüklerine saygı ve küçüklerine sevgi duygularını beslemek ve bıktırmamak şartıyla güzel öğütler vermek.

- Kalbi rikkate getirerek korkutmak.

- Kusurları yumuşak bir şekilde düzeltmek.

- Güzel sözlerle insanları hayra çağırarak.

Görüldüğü gibi tanımlardan ortaya çıkan bu muhtevanın bir kısmı "vaaz"ın ne olduğu, yani onun tanımı ile ilgilidir. Diğer bir kısmı ise tanım ile birlikte "vaaz"ın nasıl olması gerektiğine işaret etmektedir; yani vaaz etmede uyulacak prensiplerdir.

Tanımlardan hareketle ortaya koyduğumuz bu özellikleri belirli kavramlar etrafında toplayarak vaazın ne olduğu hususunda bazı belirlemlerde bulunmak mümkündür. Bunu yaparken, bu kavramların tamamının Kur'an ve Sünnet merkezli olduğu dikkati çekecektir.

b) Vaazla İlgili Kavramlar

1- "Nasihat": Vaaz, nasihat ve güzel öğüttür.

"Nasaha" temiz ve saf anlamındadır. Aynı kökten gelen "Nush" ise kalbdeki bulanıklığın zıddını, yani kalb temizliğini ve saflığı ifade etmektedir. "Nasihat" "nush" ile aynı kökten gelmektedir¹¹. Kavram müslümanlara nasihat etmek anlamına kullanıldığında "onların maslahatlarına irşadı" (yani onların kendi yararlarına olan şeylere yöneltilmesi) anlamına gelir ki¹², bu durumda vaaz ile eş anlamlıdır. nitekim Ömer Nasuhî (bilmen) nasihatı şöyle tarif etmektedir. "Nasihat: Dinleyenlerin kalplerini yumuşatacak bir tarzda idare-i lisan ile nâsa dünyevî, uhrevî vazifelerini öğretmekten; onlara cenab-ı Hakkın sevab ve ıkabını ihtar ile kendilerini doğru yola sevk etmekten ibarettir... Vaaz, meviza lafızları da nasihat lafızıyla müteradif olarak aynı manada istimal olunur..."¹³. Bu anlamda vaaz insanları iyiliklere sevkedecek, tertemiz ve saf olmalarını sağlayacak biçimde nasihatta bulunmak ve öğüt vermektir. Nahl suresinin 125. ayetinde geçen "hikmet" ve "güzel öğüt" ile insanları Rabbin yoluna çağırma emri vaazın nasihat ve güzel öğüt ile yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Zemahşerî bu kavramlardan "hikmet"i "hakkı ortaya koyan ve şüpheyi ortadan kaldıran doğru söz"¹⁴ olarak; "meviza-i hasene" yi ise "kendisi ile nasihat edilen şeyin korkulacak bir şey olmadığını, onların yararına olduğunu işaret eden bir şey"¹⁵ olarak tarif etmektedir. Hz. Pey-

11. Lisanü'l-Arab, C. 2, s. 615.

12. A.g.e., C. 2, s. 616.

13. Ömer Nasuhi (Bilmen), Vaaz ve Vaizler, Sebilürreşad, C. 32, S. 589, s. 266.

14. Keşşaf, C. 2, s. 644.

15. Keşşaf, C. 2, s. 644.

gamber dinin nasihatten ibaret olduğu bildirilmiştir¹⁶. Bu hadisten, dinin insanların iyiliğe ulaşmaları için Allah tarafından bildirilmiş bir kurum olduğunu anlamak mümkün olduğu gibi, dinin, insanların iyiliğini isteyecek onları, bu yönde eğitmeği amaçladığını çıkarmak da mümkündür. Bir başka deyişle, din insanların iyiliği için vardır ve insanların iyiliğini isteyen, dini en güzel öğütlerle anlatacaktır.

Şu durumda "Nasihah" bir yönüyle, insanları iyiliğe ulaştırmayı hedefleyen dinin kendisini ifade etmektedir; diğere yönüyle de, vaaz ederken "nasihat etmeyi" (öğüt verme anlamında), insanları iyiliğe ulaştırmada bir araç olarak kullanmayı öngörmektedir.. "Nasihah" kavramı, birinci anlamıyla vaaz kavramından daha geniştir. Dinin kendisine ve amacına delâlet etmektedir. ikinci anlamıyla ise vaaz içinde bir yaklaşıma işaret eder. Bu ikinci anlamıyla da o, esas itibariyle, camideki vaazla sınırlı değildir. Çünkü, iyiliğe çağırma görevi, insanlara dini anlatma görevi ile sınırlı değildir. Nitekim Hz. Peygamber de sadece mescidlerde değil, aksine mümkün olar her yerde insanlara öğüt vermiştir.

Hikmetle ve güzel öğütle insanlara nasihatta bulunmak ve vaaz etmek Peygamber'in aslî görevidir. Bu görev Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir:

"Rabbinin yoluna hikmetle (bilhikmeti) ve güzel öğütle (el mavizetü'l-Haseneti) davet et"¹⁷.

"Sen "Kur'an ile" vaaaz ve nasihat et, çünkü öğüt müminlere fayda verir"¹⁸.

"Onlara öğütler ver. Kendilerine dair tesirli sözler söyle"¹⁹. Bu ayette insanlara kendilerine etki edecek, kalplerine etki edecek sözlerle öğütler verilmesi tavsiye edilmektedir. Hamdi Yazır tefsirinde bu ve bundan önceki ayeti açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: "Bunlara yüz verme, acı ve müessir va'z ile ders ver ve nefisleri hakkında öyle belîğ ve müessir bir söz söyle ki canları acısın"²⁰.

Dikkat edilirse Kur'anın bu ayetinde bir nevi sertlik söz konusudur. Bunun sebebi ise bu ayetin nuzül sebebi olarak gösterilen olaylar olarak gösterilmektedir. Olay kısaca, bir münafığın kendisi ile inanmayan birisi arasındaki olaya Hz. Peygamberin verdiği hükmü, kendi aleyhine olması sebebiyle kabul etmemesidir"²¹. Bunun için Allah bu ve bunun benzeri

16. Muslim, İman 1/53.

17. 16 Nahl 125.

18. 51 Zariyat 55.

19. 4 Nisa 57.

20. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, C. 2, s. 1385.

21. Ayetin yorumu ve nuzül sebebi olay hakkında bkz. Keşşaf, C. I, s. 527.

durumlarda, o insanlara fazlaca yüz göz olunmamasını, sadece onları etkileyecek sözlerle öğüt verilerek yetinilmesini tavsiye etmektedir.

2- “Tezkir”: Vaaz İnsanlara Doğruyu ve Yanlış Hatırlatmalıdır.

Bir din eğitimi kavramı ve faaliyeti olarak vaaz, tezkir, yani hatırlatma, uyarma boyutlarına da sahiptir. Tanımlarda vurgulanan hususlardan birisi de insanlar doğrular (sevab) ve yanlışlar ve karşılıklar (ıkab) ile uyarılmalarıdır. Bu husus, Allah'ın insanlara doğru yolu göstermek için kullandığı ve kullanılmasını istediği yönlerin başında gelir. Allah Kur'an'da, geçmişte yaşanmış bazı olaylar dahil olmak üzere, çeşitli hususları doğru ve yanlış yönleri ve bunların sevap ve cezaları ile insanlara hatırlatmıştır. Peygamberimize aynı görevi yüklemiş ve ona “müzekkir” yani uyarıcı sıfatını vermiştir. Şu ayet bu konuya açıklık getirmektedir.

“Sen onlara öğüt ver (fezekkir), esasen sen ancak bir öğüt vericisin (Müzekkir)”²².

3- “İrşad”: Vaaz İrşaddir.

İrşad kavramı “reşede” kökünden gelmektedir. “Reşid” Allah'ın isimlerinden biridir ve halkı maslahatlarına (yararlarına olan şeylere) yöneltten, yani onları maslahatlarına erdiren, hidayete erdiren, anlamlarına gelir... “rüşd” batılın ve dalâletin zıddıdır. Bu kökten gelen “irşad” ise hidayet yollarını, batılın ve delâletin zıddını göstermek anlamındadır²³.

Esasen “irşad” bu anlamıyla “vaaz”dan daha geniştir. Bunun için din hizmetlerinden olarak “irşad faaliyetleri”nden bahsedilir ki, bunun içinde vaaz yoluyla eğitim de vardır. Ancak, vaaz bir din eğitimi kavramı ve din eğitimi faaliyeti olarak bir yönüyle “irşad”ı da içermektedir. Çünkü, yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı gibi vaaz, aynı zamanda bir irşaddir: doğru yolu gösterme, iyiyi kötüyü bildirme, insanları kendi iyiliklerine olan şeylere yöneltmedir. Vaazın ve vaizin amacı, insanlara doğru bilgilerle doğruya ulaşmalarına yardımcı olmaktır.

4- “Tebliğ ve Talim”: Vaaz İnsanlara doğru bilgiler sunmalıdır.

Vaaz sonuç itibarı ile bir davranış geliştirme faaliyetidir. Nasihat, öğüt, uyarma, hatırlatma ve doğru yolu gösterme vb. hepsi insanları dini konularda bilgilendirmek; hayatın dini boyutunu yorumlamada yardımcı olacak bilgileri sunmak ve bir bakış açısı kazandırmak içindir. Bu açıdan vaazı bir tebliğ ve talim, yani bir bildirme, öğretme ve davranış geliştirme faaliyeti olarak değerlendirmek mümkündür. Bu özelliği ile vaaz ve vaaz

22. 88 Çâşiye 21.

23. Lisani'l-Arab, c. 3, s. 175.

yolu ile eğitim yaygın din eğitiminde, yani yetişkinlerin din eğitiminde önemli bir yere sahiptir.

Şurası herkesce bilinmektedir ki, hayat sürekli değişmekte ve insanlar yeni gelişmelere muhatap olmaktadır. Gelişme ve değişimler insanımızı her konuda olduğu gibi, dini konularda da yeni bilgi ve yorumlara muhtaç bırakıyor. Yine çoğunluğun kabul ettiği gibi, bu ihtiyacın doyurulması için, özellikle örgün eğitim kurumları dışında kalan ve din eğitimi almaya devam etmeyen insanların, ki biz bunlar genelde yetişkinler olarak nitelendiriyoruz, hayatın üstesinden gelebilecekleri yeni dini bilgilerle donatılmaları, bunun için de ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verecek dini yorumların getirilmesi zorunludur. Yani esasen buradaki yeni dini bilgilerden kasıt, olmayan dini bilgiler üretmek değil, var olanın yani Kur'an ve Hadisin, zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlanmasıdır. Bunu yapmak zorunlu olduğu gibi, bunları insanlara ulaştırmak da bir sorumluluktur. Bu iş için en elverişli yerlerden biri cami, en uygun yollar-
dan biri de vaazlardır.

5- "Rehberlik": Vaaz Bir Rehberlik Faaliyetidir

Buraya kadar sıraladığımız ve bundan sonra kısaca ele alacağlarımız dışında vaazın bir önemli boyutu daha vardır ki, fiilen hep yapılmış olmasına ve çeşitli terimlerle dile getirilmiş olmasına rağmen, doğrudan ve bilimsel olarak ele alınmamıştır: Rehberlik,. Vaaz aynı zamanda bir rehberlik faaliyetidir. Kelime anlamı ile bile düşündüğümüzde ki, rehber, kılavuz, yol gösterici anlamlarına gelmektedir, vaazın dini alanda bir yol gösterme ve kılavuzluk etme olduğu açıktır. Konuyu, "rehberlik" kavramını kendi çerçevesi içinde alacak olursak, vaazın bir rehberlik faaliyeti olduğu daha belirgin hale gelecektir.

Rehberlik insanlık tarihi boyunca var olagelmıştır. Babanın oğula, ustanın çırağa, öğretmenin öğrenciye, peygamberlerin halklarına yol göstermeleri, onlara öğütler vermeleri birer rehberlik faaliyeti olarak kabul edilebilir. 20. yüzyılın başlarında ise rehberlik bir bilimi olarak ele alınmaya başlamıştır²⁴. Bilimsel bir faaliyet ve disiplin olarak ele alınmasından sonra, rehberliğin ne olduğu konusunda çeşitli yorumlar ve tanımlar getirilmiştir. Bu çeşitli yorum ve tanımlarda geçmekte olan bazı ortak kavramlar vardır: "Kişi, kişinin gereksinimleri, gelişim ödevleri, yetenekleri, benliği, çevresi, öğrenmesi, yorumlaması, karar vermesi, plan yapması, sorunlarını çözmesi, uyum sağlaması; kişiye, bu işi meslek edinmiş uzmanın düzenli yardımı..."²⁵ gibi kavramlar bu ortak kavramlar arasında yer almaktadır.

24. Bu konuda bkz., Rasim Bakırcıoğlu, Rehberlik ve Psikolojik Danışma, Ankara 1985, s. 5.

25. Bakırcıoğlu, a.g.e., s. 6.

Bütün bu kavramların nazarı dikkate alınması suretiyle rehberlik hakkında şöyle bir genel tanım geliştirilmiştir: "Rehberlik, kendini, çevresindeki olanakları tanıması, gizil güçlerini geliştirmesi, sorunlarını çözebilmesi ve kendini gerçekleştirme için kişiye, bu işi meslek edinmiş olan uzmanlarca yapılan düzenli bir yardım sürecidir"²⁶.

Rehberlik konsundaki ortak kavramlara ve tanıma baktığımızda, burada yer alan bir çok unsurun vaaz ve vaaz yoluyla eğitim için de geçerli olduğunu görürüz. Şöyleki; Vaazda da kişinin belli alanlardaki istek ve ihtiyaçlarının karşılanması, bu alanlar ilgili yeteneklerinin geliştirilmesi, dini konularda kararlar vermesi, planlar yapabilmesi ve hayatın dini boyutunu yorumlayabilmesi gibi kavramlar etkin olarak yer almaktadır. Tanımlarda yer alan, kişinin kendini, çevresini, imkanlarını tanıması, bunlar doğrultusunda kendini gerçekleştirebilmesi gibi hususlar da, yine vaaz ve vaaz yoluyla eğitim için geçerlidir. Diğer yandan rehberliğin amacının "bireyin, kendini tanıyarak ve kendi güçlerine güvenerek kişisel ve toplumsal gelişimine yardımcı olmak"²⁷ olduğunu kabul edersek, vaazın da bu amaçlarda ortaklığının bulunduğu açıktır.

Konumuza, vaaz uygulamaları açısından yaklaştığımızda, burada söylenenlerin doğruluğu ortaya çıkacaktır. Hemen herkes bilir ki, camilerde vaaz konularını itikad ve ibadet ile ilgili olanlar oluşturur. En azından sık sık vaaz dinleyenler, bizim gibi bunun farkına varmışlardır. Ayrıca, cemaatlerin vaaz konusu hakkındaki isteklerinin de bu konularda odaklaştığı bilinen bir gerçekliktir²⁸. Bu tür konularda üzerinde durulan noktalar arasında, Allah'a, Meleklerle, Peygamberler, Kitaplara, Ahiret Gününe ve dolayısıyla ağırlıklı olarak cennet ve cehenneme inanmanı gereği, hikmetleri ve kişiye, topluma sağladığı faydalar; İbadetlerin, namazın, orucun, zekatın, hacın, abdestin yapılış şekilleri, gerekleri, faydaları gibi hususlar ön plana çıkarılmaktadır. Hangi konuyu ele alırsak alalım, vaiz, bununla cemaate doğru olan bilgileri sunmaya ve onların bu yönde bilgileneip davranış geliştirmelerine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Bu durumda, ideal olarak, eğer vaaz amacına ulaşıyorsa, cemaatteki müminlerin kendi durumlarını gözden geçirmeleri, eksikliklerini ve fazlalıkların tesbit etmeleri gerekmektedir. Yani eğer vaiz namazın faydalarını sayarken, namazın insanı her türlü aşırıktan, kerih görülen işlerden vb. koruduğunu veya koruması gerektiğini anlatıyorsa, oradaki cemaat, bunun

26. Bakırcıoğlu, a.g.e., s. 6.

27. Bakırcıoğlu, a.g.e., s. 7.

28. Cemaatin en çok hangi konularda vaaz edilmesini istedikleri ilgili Türkiye çapında bir araştırma henüz yapılmamıştır. Ancak, bu konuyu hazırlarken konuştuğumuz bazı vaizlerin, cemaatin en çok bu konulardan hoşlandıkları ve bu konularda istekler aldıkları şeklinde beyanları olmuştur. Yine, Almanya'da yaptığımız bir araştırmada, din görevlilerinin en çok itikad ve ibadet konularında vaaz ettikleri; cemaatin de aynı şekilde bu konuları en yüksek oranlarda birinci sıralarda istedikleri ortaya çıkmıştır. Bkz. Tosun, Din ve Kimlik, s. 80-81.

kendi şahıslarında gerçekleşip gerçekleşmediğini sorgulamak durumunda olmalıdır. Eğer böyle oluyorsa, bu o insanların vaaz yoluyla bir rehberlik hizmetine tabi tutuldukları anlamına gelecektir. Yok eğer olmuyorsa, kanaatimce, vaizin bu konuda kendisini sorgulaması gerekir. Burada hemen şunu da belirtmek gerekir: Vaaz, rehberlik faaliyeti olarak “Grup Rehberliği” içine girmektedir.

Ayrıca şunu da vurgulamakta yarar vardır: Burada hareket noktası olarak ele aldığımız rehberlikle ilgili bilgiler, daha çok okul ve okul eğitimi için düşünülmüştür. Dolayısıyla cami eğitimi ve vaaz yoluyla eğitim konusunda irdelenmeye ihtiyaçları vardır. Burada yapmaya çalıştığımız, bu konuya bir adım atarak, dikkatleri bu hususa yöneltmektir. Çünkü, rehber uzman kişidir. Vaizin de bir din rehberi olarak, hem din konusunda hem de rehberlik konusunda uzman olması gerekecektir. İlahiyat fakültelerinde öğretmenlik formasyon dersleri arasında, seçimlik olarak yer alması mümkün olan bu derse gereken önem verilmeli ve vaizlik de göz önünde bulundurularak işlenmelidir. Din görevlisi tarih boyunca hep rehber olmuştur; danışılan kişi olmuştur. Bunun devamını sağlamada böyle bir eğitimin faydası olacaktır.

6- Vaaz İle İlgili Diğer Bazı Kavramlar

Vaaz ile ilgili olarak, yukarıda sıraladığımız kavramlar dışında, bir takım kavramdan daha söz etmek mümkündür. Bunları, “davet”, “tebliğ”, “hidayet” şeklinde sıralayabiliriz. Bunlardan:

- Davet, irşad kelimesinin eş anlamlısı olarak²⁹, dinin doğru ve gerçeklerine çağırarak anlamına gelir ki, vaazda temel esaslardan birisidir. Üzerinde önemle durduğumuz Nahl Suresi 125. ayet insanları hikmet ve güzel öğütle “Davet”ten bahsetmektedir. Bu da göstermektedir ki, din eğitimimizde davet, geniş anlamıyla irşadın bir karşılığı niteliğindedir. Bu anlamda vaaz, davet için bir yoldur. Vaaz açısından ele alındığında ise davet, vaazın içinde yer alan bir unsur ve işlev niteliğindedir.

- Tebliğ ise, Allah’ın emirlerine insanlara duyurmak olarak, peygamberlerin asıl görevidir. Aynı görev, Hz. Peygamber’den sonra diğer müslümanlara da bir görev olmuştur. Veda Hutbesi’ndeki “burada bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsinler (duyursunlar, ulaştırsınlar) emri, bu göreve bir işaretir. İşte bu anlamıyla, vaaz tebliğ için bir yoldur.

Hidayet kavramına gelince, kavram olarak “doğru yola iletmek demektir”³⁰. Ancak, bu anlam, yani hidayete erdirmek işi Allah’a mahsustur. Buradaki anlamı ise daha çok, insanlara hidayet yolunu göstermek ol-

29. Süleyman Uludağ, İslâm’da İrşad, Marifet Yay. İst. tarihsiz, s. 19.

30. Uludağ, a.g.e., s. 19.

malıdır. Bu itibarla hidayet kavramı vaaz kavramıyla yakından ilgilidir. Çünkü vaiz, vaazıyla müslümanlara doğruyu göstermek, doğruyu hatırlatmak gibi işlevleri yerine getirmekte ve onları hidayete çağırmaktadır.

Vaaz ile ilgili kavramlar üzerinde daha fazla fikir yürütmek elbette mümkündür. Ancak, burada da bu kadarının yeterli olacağı kanaatindeyiz.

B. EĞİTİM YÖNTEMLERİ İŞİĞİNDA VAAZDA YÖNTEM

Vaaz yoluyla eğitim, şüphesiz, çok köklü bir geleneğe sahiptir. Dolayısıyla vaaz konusunda köklü bazı yöntemler, kalıplar ve uygulamalar vardır: Vaaza Allah'a hamd, Hz. Peygambere Salât-ü Selam ile başlamakta, konu ile ilgili bir veya birkaç ayet ve hadis okunduktan sonra, konu açılmakta, örnekler (ayet, hadis, kıssa vs) verilmekte ve sonunda kısa bir özetten sonra yine kısa bir dua ile bitirilmektedir. Nitekim Vaaz'ın hazırlanışı ve sunulduğu hakkında Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlanan yönergelerde de bu hususlara öncelik verilmektedir. Başkanlığın bu hususlardaki kurallarını, değerlendirmelerimize esas olması bakımından vermekte yarar vardır.

Vaaz'ın Hazırlanışı:

1. Müftülükçe görev programında bir konu tesbit edilmemişse cemaatin durumu, kültür ve anlayış seviyesi, günün ve çevrenin şartları ile ihtiyaçları dikkate alınarak bir konu seçilir;
2. Konu ile ilgili ayetler, hadisler ve diğer muteber kaynaklar tesbit edilerek bilgiler toplanır;
3. Konuşma süresi dikkate alınarak konunun planı hazırlanır.
4. Konu, tesbit edilen ayet, hadis ve diğer bilgilerden yararlanılarak bu plana göre işlenir.

Vaaz'ın Yapılışı:

1. Vaiz, dini kisvesini (temiz ve düzgün bir sarık, cübbe) giyerek kürsiye çıkar, hamd ve salatü, selam ile zamanında vaaza başlar,
2. Vaaz, ilgili ayet ve hadis metinleri okunduktan sonra, hazırlanan plana göre, kolay, anlaşılır, düzgün bir Türkçe ve mutedil bir üslup ile yapılır, hiç bir surette, hazırlıksız ve plansız vaaz edilemez, önceden yapılan hazırlıklardan vaaz esnasında gerekli şekilde yararlanılır.
3. Türkçe kelimelerle dini metinlerde geçen terimlerin söyleniş tarzları ile Arapça ve diğer yabancı dillerden yapılan nakillerde o dillerdeki

metinlerin okunuş ve söyleniş tarzlarına, özellikle ayet ve hadis metnlerinin doğru okunmasına azami dikkat ve titizlik gösterilir,

4. Konuşma sırasında gereksiz el ve kol hareketlerinden kaçınılır, ses tonu caminin ve cemaatin durumuna göre ayarlanır, konuşmadaki etkinin artırılması amacıyla gerektiğinde yükseltilir ve düşürülür.

5. Konuşmanın samimi, duygulu, dini heyecan verici, toplumun içinde bulunduğu manevi hastalıklara tedavi sunucu, ölçülü, yapıcı, uyarıcı, öğretici, teşvik edici, sevdirci, müjdeleyici, dini yasaklardan sakındırıcı ve düşündürücü, yanlış inanışları düzeltici olmasına itina gösterilir.

6. Kırıcı, garezkâr, hissi ve aşırı ifadelerden, bıktırıcı ve mesnedsiz sözlerden kaçınılır. Sihatli olmayan bilgilere, hurafelere, dini açıdan mu-teber olmayan ve ilmi bakımdan kesinlik kazanmayan görüşlere iltifat edilmez; siyaset ve şahsiyet yapılmaz; bilhassa vaizin şahsını ilgilendiren konular kürsüye getirilmez.

7. Vaaz esnasında milli birliği ve dini bütünlüğü zedeleyici ifadelerden ve ihtilaf konusu olan meslelere yer vermekten sakınılır. Toplumun dini ve ahlaki konularda bilgi ve kültürünü artırıcı, dini duygularını güçlendirici bir muhteva ve usul seçilir.

8. Vaaz konusunun bütünlüğü vaaz süresince korunur. Konuya ışık tutucu ayet-i kerime ve hadis-i şerifler etrafında gerekli açıklamalar yapılır.

9. Namazdan önce yapılan vaazlarda ezan vakti yaklaşınca vaaz özetlenir ve kısa bir dua ile ezanla birlikte vaaza son verilir.

Görüldüğü gibi, vaazın hazırlanışı ve sunulduğu sırasında uyulması gerektiği bildirilen bu kurallar oldukça kapsamlıdır. Bu da, vaaz yoluyla eğitimin ve vaazda yöntemin köklü geleneğine bir işarettir. Ancak, vaazda yöntem sadece kısa talimatlara sığacak bir konu değildir. Özellikle, çağımızda Sosyoloji, Psikoloji, Eğitim Psikolojisi, Eğitim sosyolojisi, Antropoloji, Gelişim Psikolojisi, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi Bilimi ile Genel ve Özel Öğretim yöntemleri alanındaki yeni gelişmelerden, bütün eğitim-öğretim branşlarında olduğu gibi, vaaz yoluyla eğitimde de yararlanmak mutlaka gerekmektedir. İşte biz bu bölümde, genel ve özel eğitim-öğretim yöntemleri ışığı altında, vaazda yöntem konusunu irdelemeye çalışacağız. Bunu yaparken yine, Vaazın hazırlanması ve sunulması aşamalarını dikkate alarak konuya yaklaşacağız.

1- Vaazda Hazırlık Aşaması

“Hazırlık” ve “hazır olmak” her işte olduğu gibi, vaazda da önemlidir. En basit günlük işlerde bile, zihinde de olsa, bir hazırlık ve plan yapı-

lır. Çarşıya çıkan biri, nerelere uğrayacağını, kimlerle görüşeceğini veya neler alıp satacağını planlar ve öyle çıkar. Eğitim ve öğretimde ise "hazırlık" çok daha önemli ve ayrıntılı bir konudur. Bunun içindir ki, öğretmenlerden yıllık, haftalık günlük planlarını yapmaları önemle istenir. Teftiş söz konusu olduğunda ilk denetlenenler bu konulardır; daha sonra bu planların uygulanıp uygulanmadığı gözden geçirilir.

Vaaz da bir eğitim faaliyeti olduğuna göre, bir vaizin hazırlığı vaaz yoluyla eğitimin en önemli meselesidir.

Genel ve özel öğretim yöntemleri kitaplarında "hazırlık aşaması"ndan bahsedilirken üzerinde durulan belli başlı ortak noktalar şunlardır:³¹

1. Ne öğreteceğim? (konuyu belirlemek üzere üzerinde düşünülmesi gereken temel sorudur).

2. Niçin öğreteceğim? (öğretilecek olan konunun uzak ve yakın hedeflerini belirlemeyi amaçlar).

3. Nasıl öğreteceğim? (Konuyu öğretirken kullanılacak yöntemler, teknikleri, araç ve gereçleri vb. belirlemeye yardımcı olur.

4. Sonuçları nasıl değerlendireceğim? Öğretimin başarıyla gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol için yapılabilecek işlemleri belirlemeye yardımcı olur.

Bu dört temel soru, bir eğitim-öğretim faaliyetini planlamaya başlamadan ve planlama süresince göz önünde bulundurulur. Planlamaya katkısını artırmak bakımından bu soruları detaylandırmak mümkündür. Mesela Mualla Selçuk, özellikle din öğretimini hedef alarak şöyle bir detaylandırmada bulunmaktadır:³²

1. Dersinizin konularını öğretimin amaçlarına uyacak şekilde seçiniz.

2. Dersinizin uzak ve yakın hedeflerin tayin ve tesbit ediniz.

3. Konuları öğrenme güçlüğüne göre sıralayınız.

4. Ders zamanınızın müsaadesi nisbetinde lazım olacak dökümandan fazlasına sahip olunuz.

31. Ayrıntılı bilgi için bkz., Leyla Küçükahmet, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Ank. 1992, s. 27 vd.; Cavit Binbaşoğlu, Genel Öğretim Bilgisi, Ankara 1991, s. 197 vd.; Mürüvvet Bilen, Plandan Uygulamaya Öğretim, Ankara 1993, s. 185 vd.

32. Selçuk, (Beyza Bilgin ile birlikte), Din Öğretimi, Ankara 1991, s. 159-163.

5. Kullanacağınız öğretim yönetimini seçiniz.
6. Kullanılacak öğretim araçlarını seçiniz.
7. Öğrencinin katılmasını sağlamak için tedbirler alınız.
8. Ders planınızı, ilgileri uyandırmaya aracı olacak şekilde hazırlayınız.
9. İleri bir çalışma için başvurulacak yardımcı araçları seçiniz.
10. Yeni terimleri ve kelimeleri açıklamak için bir hazırlık yapınız.
11. Bir özetleme yapabilmek için başlıca noktaların neler olabileceğini seçiniz.

Dikkat edilirse, bazı maddelerde geçen “ders” yerine “vaaz” ve “öğrenci” yerine “cemaat” kavramlarını yerleştirecek olursak, bu ilkeler vaaz hazırlığı ve planlaması için de oldukça geçerlidir. Şimdi yukarıda zikrettiğimiz dört temel soruya dönerek, vaaza hazırlık konusunu baştan ele alalım.

Vaaza Hazırlıkta Belli Başlı aşamalar:

1. Konu Seçimi: Vaazın bir ders olduğunu kabul edersek, bütün derslerde olduğu gibi, vaazda da dersin konusunun belirlenmesi ilk aşamayı oluşturur. Ancak, diğer branşların aksine olarak vaazda uyulması ve uygulanması gereken hazır bir müfredat yoktur. Bunun için vaiz, ilgili yönergede de belirtildiği gibi, eğer müftülükçe belirlenmiş bir konu yoksa, konusunu kendisi seçmek durumundadır. Konu seçiminde üzerinde durulması gereken iki önemli husus vardır: İsabetli bir konu seçebilmek ve Konunun muhtevasını ve sınırlarını iyi belirleyebilmek.

İsabetli bir konu seçebilmek: Bir konunun önemli oluşu, o konuyla muhatap olanların ilgi alanlarına girip girmemesiyle doğrudan ilgilidir. Bunun için vaiz konusunu tesbit ederken, bu konunun cemaatin ilgi istek ve ihtiyaçlarına yönelik olmasına dikkat etmek durumundadır. Gerçi öyle konular vardır ki, bunlar bizatihi önemlidir; cemaatin ilgi duymaması bu konuların önemini ortadan kaldırmaz. Ancak, bizim burada vurgulamak istediğimiz, konunun bizatihi önemli olup olmaması değil, cemaatin bu konuya önem verip vermeyeceğidir. Şu peşin olarak bilinmelidir ki, eğitim-öğretimde önem verilmeyen hususlarda, öğrenme, yani davranış geliştirme ihtimali son derece zayıftır. Öyleyse, vaiz de konusunu seçerken, cemaatin bu konuya ne kadar önem vereceğini göz önünde bulundurmalıdır.

Cemaatin ilgisini çekecek konular, cemaatin yaşamakta oldukları güncel problemler, cemaatin ilk kez duyacağı konular olabileceği gibi, sık tekrarlanan bir konunun farklı bir yaklaşımla sunulması ile de temin edilebilir. Bu bakımdan, vaaz konusunun seçimi kadar, muhtevalandırılması ve sınırlarının belirlenmesi de önemlidir.

Vaazın Muhtevalandırılması ve Sınırlandırılması: Vaazın muhtevalandırılması, vaaz konusunun belirlenmesi ve cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarının gözönünde bulundurulması ile yakından ilgilidir. Çünkü vaiz, seçtiği konu başlığını, yine cemaatinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarına göre muhtevalandırmak durumundadır. Bunun sebebine yukarıdaki satırlarda kısaca temas etmiştik. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta daha vardır: Konuyu cemaatin ilgi, istek ve ihtiyaçlarına göre muhtevalandırmaktan ne anlamalı? Bu sorunun ilk akla gelen cevabı yalın anlamıyla sorunun içinde vardır. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, vaiz, önemli olan ve ihtiyaç duyulan konuları, cemaat ilgi göstermeyerek veya cemaat hali hazırda bunlara ihtiyaç duyduğunun farkında değil diye anlatmamazlık edemez. Öyleyse ne yapmalıdır? Yapılacak iş, konuyu muhtevalandırırken, konunun önemini belirtici açıklamaları ön plana yerleştirmek olmalıdır. Yani önce, konu değil, konuya ilgiyi sağlayıcı ve bir ihtiyaç olduğunu açıklayıcı hususlar açıklanacaktır. Eğer plan bu şekilde kurulusa, öğrenmenin gerçekleşmesine önemli ölçüde katkıda bulunulacaktır.

Cemaatin ilgisi meselesinde açıklık kazanması gereken bir husus da şudur: Doktora çalışmalarımdan bu yana hep yaygın din eğitim ve özellikle de vaaz konusuyla ilgilendiğimden, her fırsatta vaaz ve vaizler konusunu gündeme getirdiğimden biliyorum; vaizlerin önemli bir kısmı "cemaat derin ve ilmi konulardan hoşlanmıyor" diyerek, bazı konulara giremediklerinden, girseler bile ilgiyi sağlayamadıklarından şikayetçiler. Her yıl Ramazan programlarına katıldığını belirten bir vaizin bu konudaki şu sözleri ilgi çekicidir: "Geçen sene önemli konulara girdim, ancak cemaatten şikayetler geldi; anlayamadıklarını belirttiler. Onun için bu sene abdest konusundan başladım ve tam bir hafta bu konuyu anlattım. Cemaat mest oluyor". Bir kısım vaizler de cemaatin daha çok kıssa ve kıssa türü konulardan hoşlandıklarını vurgularlar. Bütün bunlar göstermektedir ki, bu konuda önemli sıkıntılar vardır. Ancak şurası bir gerçektir ki, zor ve önemli konular her zaman güç anlaşılır ve yorucudurlar. İşte bu noktada cemaatin seviyesi meselesi ön plana çıkar.

Cemaatin Seviyesi: Eğer vaiz konuyu seçerken ve özellikle de muhtevalandırırken cemaatin seviyesini yakalayamazsa, ilgi sağlama problemi de kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Cemaatin seviyesini yakalayabilmek ise büyük ölçüde camiye gelen cemaati yakından tanımaya bağlıdır. Vaiz, vaaz edeceği cemaatin yaş ortalamaları, eğitim seviyeleri vb. hakkında ön bilgiye sahip olmalıdır.

Muhtevayı ve sēviyeyi iyi tesbit ettikten sonra iş, ilginin çekilmesine gelir ki, bunu sağlamanın güçlüğü konusunda, insanda kolayı zora tercih etmek gibi bir özelliğin hatırdan çıkarılmaması gerekir. Bu husustaki en güzel örneği, Hz. Peygamber ile ashabı arasında geçen ve bazı ayetlerin inmesine sebep olan hadiselerde bulunmaktayız: Hz. Peygamber indirilen ayetleri mütemadiyen anlatırken ashabdan bazıları “ey Allah’ın elçisi, bize biraz da kıssa anlatsan” veya “bize biraz da konuşma yapsan” şeklinde isteklerde bulunmuşlardır. Bu istekler üzerine Allah “Biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz”³³ ve “Allah sözlerin en güzelini indirdi”³⁴ anlamlarına gelen ayetleri indirmiştir³⁵. Bütün bunlar gösteriyor ki, cemaat esasen kıssa türü vaazlara karşı daha ilgilidir. Bunu en iyi bilen yüce Allah, Kur’an’da ibret dolu kıssalara yer vermiştir. Öyleyse vaiz de cemaatinin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduracak ve konuyu buna göre muhtevalandıracaktır. Ancak bu, bir nevi cemaatin, basit olarak, vaazdan hoşlanmasını sağlamak amacıyla değil, öğrenmenin kolaylaştırılması amacıyla yapılacaktır.

Vaazın sınırlandırılması hususuna gelince, burada zaman unsuru ön plana çıkar. Vaiz, konuyu seçerken ve muhtevasını belirlerken, zamanının ne kadar olacağını mutlaka hesaba katmalıdır. Bir vaaz süresinde bitirilemeyecek şekilde hazırlanan konuların öğretim açısından sakıncalı olacağı üzerinde düşünmek gerekir. Cemaatin toplama bir öğrenme grubu olduğu dikkate alınır, bugün var olan birinin bir sonraki vaazda olup olmayacağı bilinmez. Dolayısıyla, vaazlarda sıkça rastlandığı gibi, “bir daha sonraki dersimizde devam etmek üzere” şeklindeki ifadelerle, vaaz konusunu birden fazla vaaz süresi içine yaymak uygun olmayacaktır. Bu itibarla, her vaazın müstakil bir konuyu ele almasına önem vermelidir. Bu ise ancak iyi bir planlama ile ve bu planı hakkıyla uygulamakla gerçekleştirilebilir.

Burada Diyanet İşleri Başkanlığı’nın vaaz konularının seçimi ile ilgili bir genelgesi üzerinde de durulması gerekir: (Sayı: 12.1/166/857, Tarih: 29.7.1989-74)

a. Hutbe, vaaz, konferans ve seminerlerde dini bütünlüğü, milli birlik ve beraberliği güçlendirecek konulara ağırlık verilecektir.

b. İrşad görevi yapılırken toplumun dini, ilmi ve ahlaki konularda bilgi ve kültürünü artırmak hedef alınacaktır; fitne, tefrika ve bölücülüğün kötülüğü; sevgi, acıma duygusu ve suçları bağışlama hasletlerinin fazileti; akraba, komşu ve insan hakları, düzenli ve tutumlu yaşama, sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın önemi; lüks, israf ve düzensiz yaşamın zararları gibi milli bütünlüğümüzü pekiştirecek, yurt kalkınmamızın güçlenmesine yardımcı olacak programlara yer verilecektir.

33. 12 Yusuf 3.

34. 39 Zümer 23.

35. Bu konuda bkz. Uğur, a.g.e., s. 297.

c. Hutbe, vaaz, konferans ve seminerlerde samimi, duygulu, toplumun içinde bulunduğu manevi hastalıkları tedavi edici, sevdirici ve müjdeleyici ifadeler kullanılacak; aşırı, kırıncı, itham edici ifadelerden; bıktırıcı ve mesnetsiz sözlerden; dini ve ilmi kesin bilgilere uymayan görüşlerden kaçınılacaktır.

d. Vaaz ve hutbelerde; siyaset, ideolojik telkin ve şahsiyet yapmaktan kaçınılacak, konu dışına çıkılmayacak; iç ve dış politika konularına kesinlikle girilmeyecektir.

Selçuk, haklı olarak, Vaazlar açısından önemli ilkeleri içeren bu maddelere bir madde daha eklenmesinin yerinde olacağını söylemektedir: "Her din görevlisi yukarıdaki esaslara uymak kaydıyla kendi cemaatinin ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda vaaz etmeli, konular ve hazırlanan vaazlar, aynı bölgede yaşayan din görevlileri arasında tartışılmalıdır"³⁶.

2. Amaçların Belirlenmesi: Eğitim-öğretimde bir konunun "niçin öğretileceği" hususu önemli yer tutmaktadır. Bunun için her dersin amaçlarının belirlenmesi, hazırlık ve planlama aşamasının önemli işleri arasında yer alır. Öğretmen, bir ders konusunu planlarken, amaçlarının neler olduğunu, yani, o dersin sonucunda hangi davranışların gelişmesini beklediğini bilmek durumundadır. Yeni eğitim programlarında her konu için, sırasıyla Milli Eğitimin uzak hedefleri, okulun genel hedefleri ve dersin özel hedefleri doğrultusunda, ayrıntılı hedef davranışlar belirlenmektedir. Ayrıca, her öğretmenden, eğer gerekliyse, belirlenen hedef davranışlar çerçevesinde, kendi öğrencilerinin ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yeni bir takım hedef davranışlar belirleyerek, konusunu zenginleştirmesi beklenir.

Vaaz yoluyla eğitim faaliyetleri için, ayrıntılı bir müfredat programı olmadığına göre, vaizler, Başkanlıkça ve müftülüklerce kendilerine bildirilen ya da kendi seçtikleri konuları planlarken, diğer eğitim öğretim faaliyetlerinde olduğu gibi, temel hedef davranışları belirlemelidirler. Yani vaiz, seçtiği konuyu anlattığında cemaatin neleri öğrenmesini, bir başka ifadeyle cemaatinde ne tür davranış gelişmelerini beklediğini bilmek durumundadır. Planlama aşamasında hedeflerin belirlenmesinin, konunun işlenmesi, vurgu noktalarının ve bununla ilgili örneklerin belirlenmesi ve sonuçta bir değerlendirmenin yapılabilmesi açısından önemi büyüktür.

Buraya kadar anlattıklarımız çerçevesinde hedefler belirleyebilmek, şüphesiz bazı şartlarla mümkündür. Vaiz, hedeflerini belirleyebilmek için, her şeyden önce konuyu ve cemaatini çok iyi tanımak zorundadır. Konuyu iyi bilmek zorundadır, çünkü; konusunu iyi bilmeyen vaiz, o konunun hangi noktalarının önemli olduğu ve ilk planda öğrenilmesi gerek-

36. Selçuk, Din Öğretimi, s. 182.

tiği hakkında fikir yürütmekte güçlük çekebilir. Cemaatini iyi tanımalıdır, çünkü; cemaatini iyi tanımayan vaiz, seçtiği konuda cemaatinin hangi hususlara öncelikle ilgi ve ihtiyaç duyduğunu tesbit etmekte zorlanır.

3. Kullanılacak Yöntem, Teknik ve Araç-Gereçlerin Belirlenmesi: Eğitim-öğretimin planlanmasında belirlenmesi gereken hususlardan biri de, konunun işlenmesinde hangi yöntem, teknik ve araç-gereçlerden yararlanılacağına belirlenmesidir. Konuya vaaz açısından yaklaştığımızda ilk akla gelen şu olabilir: Vaaz zaten din eğitiminde kullanılan bir yöntem ve yaklaşımdır. Bu bir yere kadar doğrudur. Ancak, vaaz yoluyla eğitimi bir yöntem olarak seçtikten sonra, o kendisi, yöntem, teknik ve araç-gerece ihtiyaç gösteren bir ders durumuna gelmektedir.

Şurası muhakkaktır ki, vaaz "takrire" yani anlatıma dayalı bir din eğitimi faaliyetidir. Ancak genel ve özel öğretim yöntemleri kitaplarında, anlatım yönteminin vazgeçilmez bir yöntem olduğu vurgulanırken, yine bu yöntemin tek başına yeterli olamayacağı üzerinde önemle durulur. Bunun için hep, "öğretimin zenginleştirilmesi kavramına ağırlık verilir. Burada kastedilen şudur. Anlatım yöntemi tek başına her zaman yeterli olmadığına göre, öğretimin başarıya ulaşabilmesi için daha başka hangi yöntem ve teknikler işe koşulacaktır? Vaaz yoluyla eğitimde bu hususta neler yapılabileceği meselesine, vaazın sunuluşu kısmına bırakıyoruz.

Vaizler de vaaz yoluyla eğitimlerinde istenen başarıya ulaşabilmek için, planlama aşamasında hangi yöntem ve teknikleri, hangi araç ve gereçleri nerelerde ve nasıl kullanacaklarını tesbit etmek durumundadırlar. Şimdilik bir misal verecek olursak, vaiz, vaazın daha iyi anlaşılması için veya vaaz esnasında konudan uzaklaşmadan bir dinlenme sağlamak için vb. bir örnek olay veya bir kıssa anlatmak istiyorsa, bunu hangi aşamada ve nasıl anlatacağına önceden karar vermelidir. Örnek olay veya kıssadan konuya tekrar nasıl dönüş yapacağını bilmelidir. Ayrıca; bu bir kıssa ise, bunu nasıl sunacağına karar vermelidir; böylece araç ve gereç konusunu da halletmiş olabilecektir. Eğer kıssa Kur'an'dan ise açıp; Kur'an'dan mı okuyacaktır, yoksa irticalen mi anlatacaktır?

Ne var ki, vaaz yoluyla eğitim de ne tür yöntem, teknik ve araç-gereçlerin kullanılacağı hususu, didaktik yaklaşımlarla henüz tartışılmış değildir. Bu itibarla bizim bu konuda söyleyeceklerimiz de, tartışmaya açık olacaktır.

4. Değerlendirme Konusunda Neler Yapılabileceğinin Planlanması: Her eğitim-öğretim faaliyetinin bir değerlendirmesi vardır. Burada, eğitici iki hususu test etme imkanına sahiptir: Birincisi, yaptığı faaliyetin başarı ile yürüyüp yürümediğini anlama; ikincisi ise birinci ile bağlantılı olarak beklenen hedef davranışların gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol edebilmedir.

Örgün eğitimde değerlendirme, yazılı ve sözlü sınavlar yardımı ile daha kolaydır. Ayrıca örgün eğitimde bir süreklilik olduğundan, eğitici, öğrencilerini uzun süre izlemek ve kontrol etmek imkanına da sahiptir. Vaizler ise bu imkanlardan yoksundurlar. Ancak yine de vaizlerin de değerlendirme yapabilmeleri, yapılan işin başarıya ulaşip ulaşmadığını anlayabilmeleri açısından gerekli görünmektedir. Bu hususta iki şey teklif edilebilir: Bunlardan birincisi, vaizin vaaz esnasında cemaati kontrol ederek, seçtiği konunun, örneklerinin, hitap cümlelerinin, jest ve mimiklerinin, kullandığı araç ve gereçlerin, yöntem ve tekniklerin nasıl karşılandığını test etmesi; uygun olanlarla olmayanları, kendisine yol gösterici bir şekilde not almasıdır. İkincisi ise, mümkün olan ölçülerde cemaatini izleyerek, anlatılanların onlar üzerinde etki yapıp yapmadığını araştırmaktır. Bu hususta, anlatılan konuların cemaat arasında herhangi bir şekilde konuşulup konuşulmaması, anlatılan konularla ilgili olumlu veya olumsuz tenkidlerin gelip gelmemesi vaize yardımcı olabilecektir.

Bütün bunlar, kendiliğinden olabilecek veya olsa bile farkedilebilecek şeyler değildir. Eğer vaiz, planında bunlara yer vermediyse, bu konuda meydana çıkabilecek açık ipuçlarını bile kaçırabilir. Bu açıdan, her zaman bunlar da plana dahil edilmelidir.

Bir Vaaz Planı Örneği

1. Ön Hazırlık

Konu:

Yer: (Cami Adı)

Süre:

Vaiz:

Tahmini Cemaat Sayısı:

Amaçlar:

Yardımcı yöntemler, araç ve gereçler:

2. *Giriş* (Allah'a Hamd ve Paygambere Salât-u Selâmdan sonra konu ile ilgili ayet ve hadislerin okunması ve cemaatin ilgisini konuya toplayacak etkili bir giriş.)

3. *Gelişme: Konunun sunulması:* (Hazırlık aşamasındaki hususlar dikkate alınarak konu sunulur hale getirilir).

4. *Sonuç ve Dua:* (Konu, önceden belirlediğimiz ana amaçlar çerçevesinde, mümkünse maddeler halinde özetlenir ve yine bu çerçevede bir dua ile düğümlenir)

5. *Değerlendirme*: Vaaz esnasında ve vaaz bittikten sonra, yapılan işin başarısını ölçmek için neler yapılacağı belirlenir.

2. Vaazın Sunulması

İyi bir hazırlık ve plandan sonra iş, vaazın sunulmasına gelmiştir. Eğer, hazırlık aşamasına yeterli özen gösterildiyse, sunuş aşamasında çok fazla zorluk çıkmayacaktır. Çünkü, vaiz yeterli hazırlık yapmak suretiyle, başarılı bir sunuş için ilk şart olan "konuyu iyi bilme" özelliğine sahip olmuş demektir. Yine hazırlık aşamasında, konuya nasıl bir giriş yapılacağı, hangi noktalarda açılıp geliştirileceği, bunun için hangi yöntemlerin ve araç-gereçlerin işe koşulacağı önceden bilinmektedir. Cemaatin seviyesi ile ilgi, istek ve ihtiyaçları da düşünülmüş ve plana yansıtılmıştır. Eğer vaiz tesbitlerinde isabet etmişse, sunuş aşamasında bir problem çıkmayacaktır; isabet edemediği noktalar varsa bunu vaazın akışı içerisinde yapacağı değerlendirmeler ile tesbit edecek, eğer mümkünse o anda düzeltme yoluna gidecektir. Yine de sunuş aşamasında üzerinde durulması gereken bazı önemli hususlar vardır:

a. İlginin Sağlanması ve Uyanık Tutulması:

Vaiz, konu ne kadar ilgi çekici ve güncel olursa olsun, cemaatin ilgisinin dağılık olduğu varsayımı ile işe başlamalı ve ilgiyi toplayıcı bir başlangıç yapmalıdır. Çünkü, camiye gelen cemaat değişik ruh halleri içerisinde bulunabilirler. Bir kısmı işinden ayrılmış gelmiştir, akli henüz işiyle meşguldür; camiden çıktıktan sonra neler yapması gerektiğini planlıyor olabilir. Bir kısmı, camiye gelmenin verdiği manevi huzurla, dua, zikir veya tefekkür halinde olabilir...

Bu durumda, cemaatin ilgisini vaaza ve vaaz konusuna toplayıp sürekli canlı tutmak görevi vaize düşmektedir. Vaazın hemen başında yapılan Allah'a hamd ve Peygambere Salât-u Selâm ve özellikle de "Sallu alâ resulina Muhammed!" diye devam eden ve böylece cemaati de salât-u Selâm getirmeye ortak eden giriş, vaazın başladığını göstermeye ve ilgiyi toplamaya yönelik olarak kullanılabilir. Bilinçli olarak yapıldığı ve ses ile birlikte jest ve mimiklerle desteklendiğinde daha faydalı olacaktır. Bundan sonra ise vaaz konusuna ilgiyi çekmek gerekir. Bunun için de, konuyla ilgili ayet ve hadislerin hem metin olarak hem de meal olarak okunması ile konunun çarpıcı, bir şekilde takdimi kullanılabilir. Vaiz bunu da bilinçli olarak yapmalıdır. Bilinçli olarak yapmalıdır diyoruz, çünkü bunlar zaten yapılagelen ve cemaatin de alışık olduğu davranışlardır. Eğer vaiz ve cemaat bu girişi alışılmış bir şekilde, yani ilgiyi toplamak amacıyla değil, algılayacak olurlarsa, böyle bir giriş, yukarıda saydığımız dağılık ilgileri toplamaya yeterince yardımcı olamayabilecektir.

Cemaatin ilgisini çekmek için, giriş esnasında Kur'an'da ve Hz. Peygamberin uygulamalarında da rastlanılan soru, tembih, yemin vb. uygulamalara veya dikkat çekici hitap cümlelerine yer verilebilir. Böyle etkili bir girişten sonra, cemaatte öğrenmeye hazırolma durumu meydana gelmiş olacaktır. Bundan sonra yapılması gereken sağlanan ilginin canlı ve uyanık tutulmasıdır. Bu ise, öğretimin zenginleştirilmesi ve kolaylaştırılması ile sağlanabilir.

b. Öğretimin Zenginleştirilmesi ve Kolaylaştırılması:

ba. Öğretimin Zenginleştirilmesi:

"Öğretimin zenginleştirilmesi", bir öğretim faaliyeti esnasında, monotonluğu ve sıkıcılığı önlemek üzere, çeşitli uygun yöntem, teknik, araç ve gereçlerin kullanılmasını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Öğretimin zenginleştirilmesi, yani, uygun ve çeşitli yöntem, teknik, araç ve gereçlerin seçilmesi rasgele yapılabilecek bir iş değildir. Burada dikkate alınması gereken hususlar şunlar olabilir: Konunun özelliği, cemaatin özellikleri (Sayı, yaş ve öğrenim durumları vb.) zaman ve fiziki imkanlar, vaizin özellikleri (seçtiği yöntem, teknik, araç ve gereçleri tanınması ve kullanabilme gücü vb.), amaç ve davranışlar.

Bilindiği gibi vaaz yoluyla eğitimde en çok "anlatım yöntemi" kullanılmaktadır. Bu hem gelenek olarak böyledir, hem de vaaz için en uygun yöntem budur. Ancak, öğretim yöntemleri kitaplarında anlatım yönteminin "çok sık kullanımı, kötüye kullanımı ve yanlış kullanımı nedeniyle en etkisiz yöntem" olarak gösterilmektedir³⁷. Böyle sayılmasında en geçerli sebep olarak, öğrencinin (cemaatin), öğrenime katılamaması, iletişimin tek taraflı, yani sadece iletim olarak kalması, böyle bir öğrenmenin ise sağlıklı olamayacağı gösterilmektedir³⁸. Vaaz yoluyla eğitimde en çok uygulanan yöntem anlatım yöntemi olduğuna göre, bunun üzerinde durmakta yarar vardır. Daha sonra öğretimin zenginleştirilmesi hususuna tekrar döneceğiz.

Anlatım Yöntemi

Anlatım yöntemi konuları bir sıraya ve düzene göre anlatarak açıklamak ve öğretmeyi ifade eden bir yöntemdir. Örgün eğitim söz konusu olduğunda pasif ve otokratik bir yöntem olarak nitelendirilmektedir³⁹. Yine de vazgeçilmez bir yöntem olduğu üzerinde ittifak vardır. Anlatım yönteminin yararları ve sınırlılıkları, genel ve özel öğretim yöntemleri kitaplarında anlatılmakta ve bu doğrultuda, en iyi kullanım için rehber ilkeler verilmektedir. Bunları genel hatları ile burada vermekte yarar vardır.

37. Küçükahmet, a.g.e., s. 41.

38. Bkz. Küçükahmet, a.g.e., s. 41.

39. Bkz. Küçükahmet, a.g.e., s. 41.

Anlatım Yönteminin Faydaları:

1. Planlaması ve hazırlanan plana göre hareket edilmesi en kolay yöntemdir.
2. Ders esnasında, öğreticinin etkinliği esas olacağından, konunun dağılması ihtimali azdır; zamanlamaya uyulmasına katkıda bulunur.
3. Özellikle kalabalık grupların bilgilendirilmesi için uygundur.

Anlatım Yönteminin Sınırlılıkları:

1. Çok uzun tutulması ve diğer yardımcı unsurlarla desteklenmemesi durumunda sıkıcı olur.
2. Öğreten merkezli olduğundan, öğrenen durumunda olanların ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanamadığını belirlemek zordur.
3. Yüksek oranda işitmeye dayalı olduğu için, bilgilerin akılda kalma oranı azdır. Dinlenenlerin başka yardımcı unsurlarla desteklenme imkanı sınırlı olduğundan pekiştirme imkanı da azdır. Bunun için, öğrenilenlerin sadece bir kısmı kalıcı olabilmektedir.

Kullanım İçin Rehber İlkeler

1. Amaç ve davranışları belirleme,
2. Muhatabı tanıma, ilgi ve isteklerini bilme,
3. Anlatılacakları iyi bir sıraya ve düzene oturtma,
4. Anlatımı kolaylaştıracak diğer görsel ve işitsel araç ve gereçlerden faydalanma,
5. Ses kullanımı, jestler ve mimiklerle anlatıma canlılık kazandırma...
6. Çok bilgi vermek yerine, mümkün olduğunca belirli ana fikirler üzerinde durarak, kalıcılığın sağlanmasına katkıda bulunma⁴⁰.

Görüldüğü gibi, özellikle vaaz yoluyla eğitim için baş yöntem durumunda olan anlatım yöntemi, vaz geçilemez ve fakat çok dikkatli kullanılması gereken bir yöntemdir. İşte bunun için vaazda anlatım yönteminin diğer bazı yöntemlerle desteklenmesi gerekmektedir. Burada yetişkinlerin

40. Anlatım yönteminin faydaları, sınırlılıkları ve ilkeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Küçükahmet, a.g.e., s. 42-44; Binbaşıoğlu, a.g.e., s. 140; Selçuk, Din öğretimi, s. 111-119.

ilgi ve dikkat sınırlarının 15 dakika kadar olduğu ve gittikçe azaldığı unutulmamalıdır⁴¹. Bir vaaz süresinin ortalama 40-45 dakika kadar olduğu düşünülürse, vaizin ilgiyi tekrar canlandırmak, daha doğrusu tekrarlandırmaya lüzum bırakmayacak şekilde canlı ve sürekli tutmak amacıyla öğretimi zenginleştirmesi zorunludur.

Örgün öğretimde öğretimin zenginleştirilmesi için, başta soru cevap olmak üzere, tartışma, gösteri, örnek olay incelemesi vb. yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Ancak, vaaz yoluyla eğitimde bu tür yöntem ve tekniklerin kullanımı zor, hatta bazıları için imkansızdır. Mesela tartışma veya grup tartışması gibi çok kişinin katılımını gerektiren yöntemler vaazda kullanılamaz. Soru-cevap, gösteri ve örnek olay incelemesi yöntemleri ise, iyi planlanırsa kullanılabilir, tabiki, vaaza göre yorumlanmak şartıyla.

Önce soru cevap yöntemini ele alalım: Soru cevap yöntemi, kapsamlı bir konudur; bunun için biz sadece vaaz da nasıl kullanılabileceği üzerinde duracağız. Çünkü bu yöntemi örgün öğretimde kullanıldığı şekilde vaaz yoluyla eğitim kullanmak mümkün görünmemektedir. Evvela, camilerde yapılan vaazlarda böyle bir uygulama geleneği yoktur. Kaldığı, cemaatin kalabalık ve farklı seviyelerdeki insanlardan oluşması, soru cevap yönteminin uygulanmasında en büyük engeldir. Bir soruyu yönelttiğinizde, cemaat içerisinde bulunan farklı yaş ve farklı kültür seviyelerindeki insanlar bu soruyu nasıl anlayacaklar ve nasıl yorumlayacaklardır? Diğer taraftan, soru cevap yönteminin ikinci ve daha önemli boyutunu oluşturan öğrenenin soru sormasına ve böylece kendini ifade etmesine imkan tanımak yine vaaz için mümkün görünmemektedir.

Vaazda soru cevap yönteminin kullanılması için rehber örnekleri Kur'an'da ve Sünnette bulmak mümkündür. Kur'an'ın bir çok ayeti bir soru ile başlamaktadır; ancak, bu sorular, sadece bir muhataba yöneltilen ve karşılık beklenen sorular değildir. Buradaki soru sadece ilgiyi toplamak ve öğrenmeyi kolaylaştırmak içindir. Cevabı, yine soruyu soran tarafından verilmektedir. Herkesin bildiği Fil Suresindeki "Rabbin fil ashabına ne yaptı görmedin mi?" sorusu ile, Kadir Suresindeki "Kadir Gecesi nedir sen bilir misin?" sorusu ve arkalarından gelen cevaplar güzel örneklerdir. Hz. Peygamberin de benzeri uygulamaları olmuştur. Ancak onun, bir vaizin de olacağı gibi, karşısında cevap verebilecek muhatabı veya muhatapları olmuştur. O, soru cevap yöntemini çeşitli şekillerde kullanmıştır⁴². Cemaate olan uygulamalarına en güzel örnek ise Veda Hutbesinde bulunmaktadır. Orada Peygamberimiz, önemli mesajlarını vermeden önce soruyu güdüleme amacıyla, yani ilgi ve öğrenme isteği uyandırma amacıyla kullanmış; hangi ayda, hangi günde olduklarını sorduktan sonra, mesajlarını vermiştir.

41. Küçükahmet, a.g.e., s. 87.

42. Bu konuda bkz. Abdullah Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, Selam Yay. Konya, trsz., s. 17 vd.

Vaazda soru cevap yöntemini, cemaatin ilgisini uyandırmak ve öğrenmeye hazır hali getirmek amacıyla kullanmak mümkün ve gereklidir. Vaazın herhangi bir yerinde yöneltilecek etkili bir soru, cemaatin toparlanmasına yardımcı olur, bundan sonra verilecek cevap niteliğindeki mesajlar ise öğrenilmeye daha elverişlidir.

Örnek olay İncelemesi Yöntemini vaaz için kıssa ve kıssa türü olayların anlatımı için kullanmak mümkündür. Kıssa ve kıssa türü olayların anlatılması vaazda zaten kullanılmaktadır. "Kıssa" kavramı olarak bir eğitsel değeri haizdir; "kıssa" denilince akla gelen ikinci kavram "hisse", yani "kıssadan hisse"dir. Bu anlamda kıssa, yukarıdan beri üzerinde durduğumuz amaç ve davranışlara ulaşmak için kullanılan, bu doğrultuda çarpıcı mesajlar içeren olayların anlatımını ifade eder. Kur'an'ın kıssaları da aynı amaç içindir. "... Onlara bu kıssayı anlat, umulur ki düşünür, ibret alırlar"⁴³. ve "Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır"⁴⁴. ayetleri, Kur'an'daki kıssa anlatımının amacını açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber de, Kur'an'ı örnek olarak, anlatımlarında kıssalar kullanmıştır⁴⁵.

Şu durumda vaazda kıssalar, hatta kıssalaştırılmış güncel olaylar anlatmak mümkündür. Ancak vaazı kıssaya boğmamak gerekir. Unutulmalıdır ki kıssa, vaaz içinde sadece yardımcı bir unsur olarak kalmalı, bir pekiştirici olarak kullanılmalıdır. Ayrıca, konuya uymayan ve akıl ve mantık sınırlarını zorlayan kıssalardan kaçınmak gerekmektedir. Kaynağı ve doğruluğu belli olmayan kıssa ve menkıbeleri anlatmak, günümüz insanı için öğretici olamamaktadır. Nitekim, Almanya'daki Türk cemaat, vaazlarda kıssa anlatılmasından veya daha doğru ifade ile kıssa anlatmayı bir yöntem olarak görmekten büyük ölçüde hoşlanmadıklarını belirtmişlerdir⁴⁶.

bb. Öğretimin Kolaylaştırılması

Vaaza hazırlık ve öğretimin zenginleştirilmesi konusunda söylediklerimiz, vaazda öğretimin kolaylaştırılması için önemli basamaklardır. Dolayısıyla, bunların başarı ile tamamlanması, vaizin başarısına temel teşkil edecektir. Bunların dışında, yine öğretimi kolaylaştırmak için bazı hususları yerine getirmek gerekir. Vaazın sunulmasında dikkat edilmesi gereken hususlar da diyebileceğimiz bu maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz.

43. 7 Araf 176.

44. 12 Yusuf 111.

45. Bu konuda bkz. Uğur, a.g.e., s. 299 vd.

46. Bkz. Tosun, Din ve Kimlik, s. 78 vd.

1. İçinde yaşadığınız toplumda ve özellikle de cemaatiniz arasında saygın bir kişi olarak bilinmek için elinizden gelen her şeyi yapınız. Bu vaizin rehberliğinin ve eğiticiliğinin tescili anlamına gelecektir. Dolayısıyla, kürsüye çıktığınız zaman önünüzde bulunan cemaat sizin, kendileri için iyi, faydalı şeyler söyleyeceği kanaatinde olacaktır. Bu da vaazın ilgi ve istekle dinlenilmesine sebep olur ve öğrenmeyi kolaylaştırır.

2. Giyiminiz, vaaz kürsüsüne gidişiniz, oturuşunuz ve duruşunuzla, cemaate güven veriniz ve kendinize güvendiğinizi hissettiriniz.

3. Sesinizi kullanmayı öğreniniz. Vaaz ve vaizliğin hitabet sanatı ile doğrudan ilişkisi vardır. Hitabet sanatı ise sesin kullanılmasına büyük ölçüde bağlıdır. Hatiplik, uygun bir sese sahip olmak, serbest ve açık seçik konuşabilmek açısından, doğuştan getirilen bazı kabiliyetlerle ilgili olduğu kadar sonradan kazanılabilir bir sanattır. Bunun için, vaizin iyi bir ses eğitimine ihtiyacı vardır. Bu konuda kendi konuşmalarını bir kasete alıp dinlemek faydalı olabilir. Şunu hiç bir zaman unutmamak gerekir: "Hiçbir şey dersi monoton bir sesden daha çabuk mahvedemez"⁴⁷. Vaiz, cemaatin sayısına göre ve konunun akışına göre sesini ayarlayabilmelidir. Gerektiğinde sesini alçaltmalı, gerektiğinde yükseltmelidir. Bu alçaltıp yükseltmeler sözün anlamına göre olmalıdır. Yumuşak bir hususu dile getirirken yumuşak, sert bir hususu dile getirirken sert konuşmalıdır. Kısaca, sözün ifade ettiği anlam ile vaizin sesi aynı doğrultuda olabilmelidir.

4. Sesinizi jest ve mimiklerinizle destekleyiniz.

Zamanınızı iyi kullanınız. İyi bir plan ve plana riayet etmek, zamanı iyi kullanmanın ön şartıdır. Bunun için, çok önemli olmadıkça, planınızın dışına çıkmayınız. Bir çok vaiz, çok kısa bazı notlarla ve bir kaç ayet ve hadisle vaaz kürsüsüne çıkmakta, konunun akışına göre, vaaz esnasında aklına gelenleri zihnindeki planına dahil etmektedir. Mesela vaiz bir hususu anlatırken cennet veya cehennem konusuna veya bir başka noktaya geldiğinde, asıl konusunu bir kenarda bırakıp, yeni geldiği konunun içinde kaybolmaktadır. Bu da planının gerçekleşmemesine sebep olmaktadır. Kanaatimce vaaz sonunda "muhterem cemaat, ezan okundu, daha fazla vaktinizi almak istemiyorum, aslında bu konuda söylenecek daha çok şey var..." gibi sözlerin altında yatan gerçek bu olmalıdır. İşte bu gibi sonuçlardan kaçınmak için, mutlaka vaaz süresi boyunca neyin nerede anlatılacağını gösteren bir plan yapılmalı ve buna uyulmalıdır.

Ayrıca, vaaza zamanında başlanılmalı ve ilgili yönergelerde belirtildiği gibi, ezan okunmadan önce vaaz bitirilmelidir. Vaaz devam ederken ezanın okunması, sağlanması bir çok çabayı gerektiren ilginin bir anda dağılmasına sebep olacaktır. Bundan sonra anlatılacakların ise öğreticiliği kalmaz.

47. Küçükahmet, a.g.e., s. 88.

6. Öğretimi kolaylaştırmak için bir kısım araç ve gereçlerden yararlanma yolları arayınız. Bu hususta vaizin çok fazla seçeneği yok gibidir. Ancak, başta Kur'an-ı Kerim ve Meali olmak üzere hadis kitapları ile İslam bilginlerinin temel kitapları bir öğretim aracı olarak kullanılabilir. Bir ayeti okurken eline Kur'an-ı Kerim ve Meali olmak üzere hadis kitapları ile İslam bilginlerinin temel kitapları bir öğrenim aracı olarak kullanılabilir. Bir ayeti okurken eline Kur'an'ı alıp "İşte şu gördüğünüz, elimde bulunan Kutsal Kitabımız Kur'an'ın şurasında (Sure ve ayet) şöyle bildirilmektedir" veya "falan büyük İslam Alimi şu elimde gördüğünüz eserinde şöyle demektedir.." gibi kullanımlar ve oralardan kısa pasajların okunması etkili olacaktır.

7. Özellikle ayet ve hadislerin, fazla uzun olmamak kaydıyla, Arapçalarını etkileyici bir şekilde okumaya çalışınız.

8. Kullandığınız dilin sade ve anlaşılır olmasına özen gösteriniz. Vaz yoluyla eğitimde dil neredeyse tek iletişim vasıtasıdır. Bu itibarla, cemaatinizin sizin kullanacağınız dili rahatlıkla anlayıp anlamayacağı eğitimin başarısı açısından önemlidir. Kullandığınız kelime ve terkiplerin anlaşılır olması gerekir. Şayet, cemaatin anlamayacağı kelime ve terkiplere yer vermişseniz, bunları birer cümle ile de olsa açıklayınız.

9. Konularınızı güncelleştiriniz. Konunun güncel olması, mutlaka günümüzden bir konu olması demek değildir. Burada kastedilen, anlatılan konunun cemaate yaklaştırılmasıdır. Anlatılanların cemaatin yaşadığı çevre, şartları, onların seviyesi, ilgi ve istekleri ile ilişkilendirilmesidir. Bunun için, konunuzu hazırlarken, cemaatinizi ve çevre şartlarınızı düşünerek, konuyu nasıl güncelleştirebileceğinizi araştırın.

C. İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE VAİZLİK EĞİTİMİ: ANKARA İLAHİYAT FAKÜLTESİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yaygın Din eğitiminde Vaaz ve Eğitim Yöntemleri ışığında Vaazda Yöntem isimli çalışmamızın bu bölümünde, günümüz Türkiye'sinde vaizlerin yetiştiği kurumlar olan İlahiyat Fakültelerindeki konumuzla ilgili durumu bir örneklem çerçevesinde ele almak istiyoruz. Örneklem grubumuzu Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1993-1994 Yılı son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu öğrencilere kendilerinin birer vaiz aday adayı oldukları hatırlatılarak vaizlik konusundaki fikirleri sorulmuştur. Çalışma anket tekniği ile yürütülmüştür ve şu iki temel soru üzerine kurulmuştur: 1. Vaiz aday adayı konumunda olan İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin vaizlik konusundaki bilgi ve birikimleri ne düzeydedir? 2. Vaiz aday adayı olarak mevcut vaiz ve vaazları nasıl değerlendirmektedirler? Bu iki temel soru çerçevesinde iki ana amaç vardır: Bunlardan birincisi, öğrencilerin vaizlik konusundaki durumlarını teşbit etmek;

ikincisi ise birer vaiz adayı olarak mevcut vaizler ve vaazlar hakkındaki değerlendirmelerini öğrenmektir. Bu iki ana amacın üzerinde bir amacımız daha vardır ki, o da, İlahiyat Fakültelerindeki vaizlik eğitimi değerlendirerek alana katkıda bulunmaktır. Araştırmanın temel hedef noktaları aşağıdaki başlık ve alt başlıklar altında bulguları ve yorumları ile birlikte ele alınacaktır.

1. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Vaizlik Konusunda Kendi Kendilerini Değerlendirmeleri

İlahiyat Fakülteleri müfredat programlarında vaaz ve hitabet ile ilgili ayrı bir branş yer almamaktadır. Bu konudaki bilgiler daha çok Din Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Özel Öğretim Yöntemleri dersleri başta olmak üzere diğer öğretmenlik formasyon dersleri çerçevesinde edinilebilmektedir. İlahiyat Fakültesi müfredat programında yer alan diğer dersler de bu konuda kendi katkılarının sahibidirler. Ancak buradaki "bilgiler" vaazda muhtevayı oluşturacak bilgi ile vaazda uygulanabilecek yöntemlerin bilgisini içermektedir. Bunlardan birincisini İlahiyat Fakültesinde uygulanan müfredatın tamamı, ikincisi ise yukarıda zikredilen eğitim dersleri kazandırmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki vaizlik, diğer eğitim faaliyetleri gibi, sadece bilgi işi değil, aynı zamanda tecrübe işidir. İşte bu noktada, İlahiyat Fakültelerinde vaizlikle ilgili bir uygulamanın olmadığı, dolayısıyla vaaz ve hitabet eğitiminin yetersiz olabileceği konusu gündeme gelmektedir. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, bu konuda Din Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Özel Öğretim Yöntemleri dersleri içerisinde sınırlı da olsa bazı uygulamalar yapılmaktadır. Ancak, sadece isteyen öğrencilerden kurulu bir kaç grup öğrencinin bu uygulamalarının yeterli olamayacağı açıktır. Mevcut durum, üzerinde çalıştığımız konuda geniş çaplı bir araştırmayı da olumsuz yönde etkilemektedir. Özel bir ders ve yeterli uygulamalar olmadığına göre, öğrencilerin bu husustaki durumları nasıl tespit edilip değerlendirilecektir? Kanaatime göre bunun iki yolu olmalı: Bunlardan birincisi, mezun olduktan sonra vaiz olarak görev alanların durumlarını çeşitli araştırma yöntem ve teknikleri ile araştırmak, ikincisi ise, öğrencilerin bizzat görüşlerine başvurmak olmalıdır. Birinci yöntemi biz Almanya'da görev yapmakta olan din görevlileri üzerinde uygulamıştık⁴⁸. Bu kez de öğrencilerin görüşlerine baş vurmaya yeğledik. Çünkü vaizlik mesleğine atılmış olanlar ile henüz vaiz adayı durumu olanlar arasında fark vardır. Öğrenciler üzerine yapılacak bir araştırma, onların, İlahiyat Fakültesi'nden nasıl bir vaizlik formasyonu ile mezun oldukları hakkında daha ilk bilgilere ulaşılacaktır.

a. Öğrenciler Vaaz Edebilecek Seviyede Bilgi Birikimine Sahip midir?

İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmak üzere olan bir öğrenci için, ki biz bunlara araştırmamız çerçevesinde vaiz aday adayları demekteyiz,

48. Bu konuda bkz. Cemal Tosun, Din ve Kimlik, TDV yay. Ankara 1993.

“vaaz edebilecek seviyede bilgi birikimine sahip olmak” ifadesi yeterince açıktır. Yine de bir cümle ile açıklamak gerekirse, burada kasdedilen vaazın muhtevasını oluşturacak olan bilgilerdir, dini bilgi birikimidir. Vaizlik formasyonu ile ilgili olarak kaynak seçimi, kaynaklardan istifade edebilme, yöntem ile ilgili hususlar müteakip sorularda yer almıştır.

İlahiyat Fakültelerinin müfredat programları incelenirse, bu programı hakkıyla takip etmiş her öğrencinin “vaaz edebilecek bilgi birikimine” sahip olması beklenir. Ancak bu “beklenir”in gerçekleşmesi öğrencinin programı hakkıyla takip etmesi ile mümkündür; ayrıca programın hakkıyla uygulanmış olmasına da bağlıdır. Acaba bu beklenti gerçekleşmekte midir? Bu sorunun cevabını ankete katılan yetmişbeş öğrencinin “vaaz edecek kadar bilgi birikimine sahip olduğunuzdan emin misiniz” sorusuna verdikleri cevaplardan çıkarmak mümkündür.

Ankete katılan öğrencilerden 27’si (% 36.1) vaaz edecek kadar bilgi birikimine sahip olduğunu bildirmiştir. 43 kişi (% 57.3) “kısmen”, 4 kişi “hayır”, 1 kişi de “fikrim yok” cevabını vererek vaaz edecek kadar bilgi birikimine sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Verilerin pek iç açıcı bir tablo ortaya çıkarmadığı açıktır. Acaba öğrencilerin çoğunluğu niçin vaaz edebilecek seviyede bilgi birikimine sahip olduklarından emin değildir? Gerçekten bilgi birikimi eksikliği mi vardır? Yoksa başka sebepler mi aramak gerekir. Bilgi birikimi eksikliğinin olması mümkündür. Çünkü, yukarıda belirttiğimiz gibi, öğrencinin uygulanan programı hakkıyla takip etmemesi veya programın hakkıyla uygulanmaması söz konusu olabilir. Ayrıca, öğrencinin program dışında kendisini beslememiş olması da bir etken sayılabilir. Anketimizde bu boyutları tesbit etmek mümkün olmamıştır. Bunun için bunları araştırılması gereken birer soru olarak zikretmekle yetiniyoruz. Diğer yandan ortaya çıkan bir soru daha vardır: Acaba öğrenciler bilgi birikimleri konusunu olduğu gibi değerlendirebilmişler midir? Çünkü, ileride görüleceği gibi öğrencilerin önemli bir kısmı vaaz konusunda hiç tecrübelerinin olmadığını belirtmektedir. Kanaatime göre bundan sonraki veriler aynı meseleyi biraz daha açıklığa kavuşturacaktır.

b. Öğrenciler Vaaz Hazırlarken Temel Alacakları Kaynakları Bilmekte midir?

Her vaaz konusu, özelliklerine göre, belirli temel kaynaklara başvuru olarak hazırlanır. Buradaki “belirli temel kaynaklar” başta Kur’an’ı Kerim’i ve sahih Hadis Kitaplarını ifade eder; sonrası ise vaizin konusuna göre seçeceği, ulaşabildiği veya duruma göre ulaşmak zorunda olduğu diğer kaynakları kapsar. Dolayısıyla her vaiz şu kaynakları mutlaka kullanacaktır şeklinde bir/liste söz konusu değildir. Asıl önemli olan vaizin bazı temel kaynaklardan yararlanabilme istek ve gücüne sahip olmasıdır. Bu istek ve güç onu, gerektiğinde her türlü kaynağa ulaştıracaktır.

Bir vaiz temelde İslâm Dinini anlatacağına göre, onun ilk kaynağı, dinin ilk kaynağı olan Kur'an olacaktır; bunu Hz. Peygamberin Sünneti takip eder. Bu iki temel kaynak, bir vaiz için konu ve muhteva bakımından hareket noktası olduğu gibi, doğrudan bunlardan alınmayan konu ve muhtevaların işlenmesine de yardımcı durumundadırlar. Bir diğer ifadeyle, konu ve muhtevayı Kur'an ve Sünnetten almak ve hayatın içinden alınmış bir konuyu Kur'an ve Sünnet ile muhtevalandırmak, vaizler için önemlidir.

Bu anlattıklarımız çerçevesinde birer vaiz adayı olan İ.F. son sınıf öğrencilerinin vaaz hazırlamada kullanabilecekleri kaynakları bilip bilmedikleri araştırmamızda önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu aşamada ilk amacımız, öğrencilerin vaaz hazırlarken temel alacakları kaynaklar hakkında bir fikirlerinin olup olmadığını tesbit etmek olmuştur. Verilere göre, öğrencilerden 58'i (% 77.3) bu konuda yeterli fikrinin olduğunu belirtmiştir. 13 (% 17.3) kişi ise "kısmen" cevabını vermiştir. Öğrencilerden büyük çoğunluğunun bu konuda bir fikir sahibi olmaları gerçekten sevindiricidir. Bu durum onların bu husus hakkında düşündüklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Aynı konudaki ikinci amacımız ise öğrencilerin yararlanmayı düşündükleri kaynakları sırasıyla öğrenmekti. Bu amaçla öğrencilerden temel alacakları kaynaklardan dördünü yazmaları istenmişti. Verilen bilgiler öğrencilerin tamamına yakınının birinci kaynak olarak Kur'an'ı alacaklarını göstermiştir. Birinci kaynak olarak Kur'an'ı gösterenlerin bazıları "Kur'an ve meali", diğer bir kısmı da "Kur'an ve Tefsirleri" ifadesini kullanmışlardır. ancak çoğunluk sadece Kur'an-ı Kerim yazmıştır. ikinci sırada ise Tefsir Kitapları ile Hadis Kitapları ağırlıktadır. Üçüncü sırada yine tefsir ve hadis kitapları önemli miktarda yer almaktadır. Çünkü ikinci sıraya tefsir kitaplarını üçüncü sıraya yazmışlardır. Üçüncü sırada yer alan kaynaklardan en çok zikredilenler arasında Siyer, İslâm Tarihi, İlmihal kitapları, Fıkıh kitapları yer almaktadır. Burada dikkati çeken husus kaynaklarda ilk üç sıranın başta Kur'an ve Sünnet olmak üzere tamamen İslâm kaynaklarına verilmesidir. Dördüncü sırada verilen eserler ise ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü burada, ansiklopedik eserler, insan ve toplum ile ilgili bilimsel eserler, güncel konulara değinen kitap, dergi ve gazeteler, kültürel eserler vb. ifadeler ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bütün bunlar; öğrencilerin vaaz hazırlarken Kur'an ve Sünneti temel almayı bunun yanında da günceli ve ilmi olanı yakalamayı hedeflediklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Dikkati çeken bir diğer husus da öğrencilerin hazır vaaz kitapları ile benzer kitapları çok az sayıda zikretmiş olmalarıdır. Sadece bir kişi Dürretülvaizin isimli eseri zikrederken bir kişi de "diğer vaaz kitapları" ifadesine yer vermiştir. İki kişi Riyazüssalihin'i göstermiştir. Bunun yanında İhya-u Ulumuddin, Risale-i Nur Külliyyatı gibi ifadelerle az da olsa rastlamak mümkündür.

Burada tekrar vurgulanması gereken bir diğer husus, birinci sırada Kur'an-ı Kerim yazarlardan sadece 16 kişinin bunu Meal veya Tefsir ile birlikte zikretmiş olmalarıdır. Burada şu ihtimal akla gelmektedir: Öğrenciler Kur'an-ı Kerim derken Mealini de kasetmiş olabilirler. Aksi takdirde öğrencilerin meal ve tefsirleri olmaksızın Kur'an-ı Kerim'den ne kadar yararlanabilecekleri sorusu gündeme gelir. Oysa biraz sonraki verilerde göreceğimiz gibi öğrenciler en çok Arapça dil bilgisi eksikliğinden şikayetçidirler. Gerçi Kur'an'dan faydalanabilmek için sadece Arapça dil bilgisi de yeterli değildir.

c. Öğrenciler Kaynaklardan İstifade Edebilecek Güce Sahip midir?

Bir konuda bilgi edinmek veya araştırma yapmak için bilgi kaynaklarını bilmek lüzumludur, ancak yeterli değildir, bu kaynaklardan yararlanabilme gücüne sahip olmak da gerekir. Yukarıda zikredildiği gibi öğrencilerin ekseriyeti vaaz hazırlarken kullanabilecekleri temel kaynakları bildiklerini ifade etmişlerdir. İfade ettikleri kaynaklar da bizce oldukça isabetlidir. Acaba aynı öğrenciler bu kaynaklardan gereği gibi istifade edebilme gücüne sahip midir? Kendi ifadelerine göre öğrencilerden 32 (% 42.6) si bu güce sahiptir. 36 (% 48.2) sı "kısmen" ifadesini kullanmışlardır. Hayır diyenler ise 5 (% 6.6) kişidir. Şu durumda öğrencilerden önemli bir kısmı böyle bir güce sahip olmadıkları kanaatindedir. İlâhiyat Fakültesinden mezun olmak üzere olan öğrencilerin temel islâmi kaynaklardan faydalanabilme güçlerinin bu kadar düşük olmaması gerekirdi. acaba böyle olmasının sebepleri nelerdir?

İlgili soruya "kısmen" ya da "hayır" cevabını veren öğrenciler bu sebepleri kendilerine göre zikretmişlerdir. Bu cevapları sınıflandırarak ele alacak olursak ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

<p>Arapça yetersizliği Kaynaklardan Yararlanmayı Bilmeme Eğitim ve Uygulama Eksikliği ve Diğer Sebepler</p>
---

1. Arapça dil bilgisi yetersizliği ve kaynaklardan nasıl yararlanılacağına bilmeme: Kaynaklardan istifade edebilme güçlerinden emin olmadıklarını belirten 41 kişiden 22'si temel gerekçe olarak Arapça dil bilgilerinin yetersizliğini ileri sürmüşlerdir. Kaynak olarak zikredilen eserler dikkate alındığı zaman bu konuda söylenecek sözler vardır. Ancak önce örnek olması bakımından bazı öğrencilerin konuyla ilgili ifadelerine yer vermekte yarar görmekteyiz.

“Yeterli derecede Arapça bilgisi almadığıma ve özellikle de hadis kitaplarından yararlanma konusunda sıkıntılarımın olduğuna inanıyorum.”

“Arapçanın yeterli olmayışı asıl kaynaklara inmemi güçleştirecek.”

“Yeterli derecede Arapçaya ve klasiklerimizin metoduna vakıf olmak.”

“Konunun önemine vurgulanmadık. Planlı ve programlı bir Arapça ve kaynaklardan yararlanma öğretilmedi.”

“Her şeyden önce temel kaynaklar olan Kur’an ve sünneti tamamen anlayabilmek için arapçayı halletmemiz lazım. Okulda arapça dersleri yetersiz; meslekî dersler yetersiz.”

“Arapçayı henüz yeterince bilmediğimden Arapça kaynaklardan yeterince faydalanamıyorum.”

Bu ifadeler, Arapça dil bilgisi yetersizliği ve bu yetersizlikle birlikte ortaya çıktığı ileri sürülen kaynaklardan faydalanamama ve faydalanmayı bilmeme konularındaki en belirgin ifadelerdir. Benzer ifadeler buraya alınmamıştır.

Burada üzerinde durulması gereken bir kaç temel konu vardır. Meselâ; İlahiyat Fakültesindeki arapça öğretimi gerçekten yeterse midir? Yoksa öğrenciler öğrendikleri Arapçayı kaynaklar üzerinde nasıl kullanacaklarını mı öğrenmemişlerdir? Kur’an ve sünnetten yararlanacak bir vaiz için, -ki bunlar ilk iki sırada zikredilmişlerdir- ileri derecede arapça bilgisi zorunlu ve yeterli midir? Vaizlerin Kur’an ve Sünnet dışındaki Arapça eserlerden istifade etmeleri ne kadar elzemdir?

Veriler, öğrencilerin arapçalarının yetersiz olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu verilerden hareketle İlahiyat Fakültesindeki arapça öğretiminin yetersiz olduğu sonucuna ulaşmamız çok zordur. Anketimizde bu konuyla ilgili başka bir soru da yer almamıştır. Teorik olarak düşünüldüğünde Hazırlık Sınıfında okunan arapçanın -ders saati açısından- yeterli olması gerekir. Belki de problem temel arapça bilgisi yetersizliği değil, Arapça olan temel islam kaynaklarının okunup anlaşılması noktasında ortaya çıkmaktadır. Yukarıda vermiş olduğumuz ifadeler içinde yer alan “... Arapçaya ve klasiklerimizin metoduna vakıf olmamak”, “... Kaynaklardan yararlanma öğretilmedi” gibi cümleler bu konuda birer ipucu olarak değerlendirilebilir.

Konuya bir diğer açıdan yaklaşırsak, yine hazırlık sınıfında okunan arapçanın temel olarak yeterli olması gerektiği tezinden hareket ederek, asıl problemin ileri sınıflarda ortaya çıktığı sonucuna da ulaşabiliriz. Yani arapça dini metinler üzerinde yeterince çalışmama sorunu. İlahiyat Fakül-

tesisi mezunu ve çalışanı olarak bu konuda bazı eksikliklerin olduğunu söylersem, sanırım yanlış olmam. Burada bu tesbiti yaptıktan sonra tekliflerimi sonuç kısmına bırakarak geçiyorum.

Bir diğer sorumuz olan, öğrencilerin ilk sıralarda zikretmiş oldukları Kur'an ve sünnetten yararlanmak için ileri derecede Arapça bilgisi zorunlu ve yeterli midir'e gelince; Arapçanın cemaat üzerindeki tesiri bilinmektedir. Cemaat vaazda arapça ifadeler duymaktan hoşlanmaktadır. Bu hoşlanma beraberinde didaktik bir sonucu, yani, ilgiyi artırma ve öğrenmeyi kolaylaştırma sonuçlarını getirir. Ancak işin bu kadarı ileri derecede Arapça bilgisinden çok, seçilen arapça metnin -Ayet, Hadis veya diğer-güzel bir üslupla okumayı gerektirir. İyi bir hazırlık ise hem bunu hem de bu ifadelerin Türkçelerini ifade etmek için yeterlidir. Bu bağlamda ileri derecede Arapça bilmesinin her zaman artı bir avantaj olduğu unutulmamalıdır.

Kanaatime göre Kur'an ve Sünnet dışındaki Arapça eserlerden faydalanmak da o kadar elzem değildir. Çünkü, özellikle klasiklerden önemli bir kısmı Türkçeye çevrilmiştir.

Arapça dil bilgisi yeterliliği konusunda varacağımız sonuç şu olabilir. Vaiz aday arayı durumunda olan öğrencilerimizin esas sıkıntısı arapça yetersizliğinden çok Arapça olan eserleri nasıl kullanacaklarını bilmemelerinden ve daha önemlisi başta Kur'an'a ve hadis kitaplarına hakim olmamalarından kaynaklanmaktadır. Arapça bilgisinin Kur'an'ı ve Sünneti anlamadaki yeterliliğe olan etkisi de ayrı bir tartışma konusudur. Bir Arap olan Muhammed Gazzali, Kur'an'ı ezbere bildiği halde anlamadığından söz etmektedir⁴⁹. Öyleyse Kur'an'ı anlamayı becermek gerekmektedir. Arapça burada bir vasıta olabilir. Türkçe meal ve tefsirler ise bizim için ayrı vasıtalar olarak vardır.

2. Vaaz ve Vaizlik Konusunda Eğitim Eksikliği: İlâhiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinden vaaz için temel alacakları kaynaklardan gereği gibi yararlanamayacağı görüşünde olanlardan önemli bir kısmı, bu eksikliklerini vaaz ve vaizlik konusunda yeterli eğitim almamalarına bağlamaktadır. Şurası muhakkak ki, vaaz, yazılı bir metin olarak dinî-edebî türe dahildir. Bir vaaz kaleme almak bir makale yazmaktan daha kolay değildir. Dolayısıyla, nasıl ilmî, aktüel, edebî vb. eserler yazılırken belli hazırlıklar gerekiyorsa, aynı şey vaaz yazmak için de geçerlidir. Anket verilerinden hareket edersek, öğrencilerimizin bir kısmı için problem daha bilgi toplama aşamasında ortaya çıkmaktadır, -ki biz bununla ilgili olarak kaynaklardan nasıl yararlanacağını bilmeme konusuna yukarıda değinmiştik. Burada ise, bilgi toplama aşamasında ortaya çıkan eksikliklere değineceğiz.

49. Muhammed Gazzali, Kur'an'ı Anlamada Yöntem. Çev. Emrullah İşler, Ankara 1993, s. 59.

Bilgi toplamının da bazı tekniklerinin olduğu malumdur. "Not alma ve kullanabilme...", "Rehber olmaması, kaynak taraması için danışabileceğim şahısların olmaması", "Nasıl hazırlayacağımı tam bilmiyorum; kaynaklara ulaşmakta zorluk çekiyorum", "Bu kaynakları nasıl kullanabileceğime dair yeterli eserlerin olmayışı" şeklindeki öğrenci ifadeleri bu konudaki sıkıntılara işaret etmektedir. Aynı sıkıntının öğrencilerin ne kadarında bulunduğu, sorumuz açık uçlu bir soru olduğu için, tam olarak tesbit edilememiş olmakla birlikte, daha fazla öğrencide bulunması ihtimali üzerinde durulabilir. Bilgi toplama konusu vaaz ile de sınırlı değildir; dolayısıyla bu konu vaaz ile ilgili eğitim kadar genel ilâhiyat eğitimi de ilgilendirmektedir. Ancak, bir vaizin nasıl bilgi toplayacağı, bunları nasıl sınıflandıracığı ve nasıl değerlendireceği vaaz ve vaizlik ile eğitimde öğretim konusu yapılabilir.

Tesbit ettiğimiz ve eğitim eksikliğinden kaynaklandığına inandığımız bir diğer eksiklik ise motivasyon konusunda ortaya çıkmaktadır. Verilerden anlaşıldığına göre, öğrencilerin bazılarında vaaz ve vaizlik konusunda motivasyon eksikliği vardır. Şu iki ifade bu konuya birer işaret olarak kabul edilmelidir: "Böyle bir gerekliliği daha önce hissetmedim.", "Konunun önemine vurduramadık." Gerçi bu iki ifadenin sahipleri vaaz ve vaizlik kendi ilgi alanlarına girmediği için de uyarılamamış olabilirler. Ancak, konuyla ilgili ayrı bir eğitimin olmaması, ifade edilmemiş bile olsa, aynı eksikliğin diğer öğrencilerde de olabileceğini akla getirmektedir.

İşin başında yer alan bu iki tesbitin haricinde öğrenciler genel olarak vaaz ile ilgili yeterli eğitim almadıklarından şikayetçidirler. Aşağıya alacağımız ifadeler bu konuya biraz daha açıklık getirecektir.

"eğitim sistemi buna müsait değil"

"Bu konuda az bilgi verilmesi"

"Yeteneklere göre eğitim yapılmaması, branşlaşmanın olmayışı".

"Bu konuda yeterli bilgi ve teknik birikime sahip değilim. Bu konuda yeterli eğitim verilmediği kanaatindeyim".

İfadeler göstermektedir ki, Din Eğitimi ve Din kültürü ve Ahlâk Bilgisi Özel Öğretim Yöntemleri dersleri çerçevesinde verilen eğitim, vaaz ve vaizlik için yeterli bulunmamaktadır.

3. Uygulama ve Tecrübe Eksikliği: Bu işde tecrübe ve uygulamanın önemini vurgulamaya gerek yoktur. Vaaz ve vaizlik konusunda İlâhiyat Fakültesi öğrencilerinin uygulama imkanları da çok sınırlıdır. Bazı dersler çerçevesinde ortaya çıkarılan imkanlar da daha önce de belirttiğimiz gibi programların gereğinden çok birer özverinin ürünüdür. Öğrenciler de bu eksikliğe işaret etmişler ve şu ifadelere yer vermişlerdir:

“Hiç vaaz etmeyi denemediğim için”.

“Şu ana kadar genellikle bilgi aldık, uygulama yok”.

“Daha önce hiç denemediğim için emin değilim”.

“Arapça’da yeterince yetkin değilim, ayrıca hiç tecrübem yok”.

4. Diğer Sebepler: Kaynaklardan gereği gibi istifade edememeye sebep olarak gösterilenler arasında kaynakların pahalı oluşu ve ulaşma zorlukları önemli yer tutmaktadır. “Okuma alışkanlığının olmayışı”, “Kitap alışkanlığının olmayışı” gibi ifadeler de ayrı bir önemli hususa işaret etmektedir. “Kaynaklardaki bilginin günümüzün şartlarına uyarlanmasının, konunun bu şekilde ele alınmasının zorluğu, irtibatlandırma için gerçekten yeterli bilgiye sahip olmanın gerekliliği” ifadesi ise eksikliklere yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Burada dikkati çeken bir husus da öğrencilerin kaynaklara ulaşmakta güçlük çektiklerini, kaynakları pahalı bulduklarını belirtmeleridir. Oysa İlahiyat Fakültesi’nin oldukça zengin bir kütüphanesi vardır. Acaba öğrencilerin kütüphaneyi kullanmaları açısından bazı zorluklar mı vardır? Öğrenciler böyle bir gerekçe ileri sürmemişlerdir. Ancak, fakülte kütüphanesinin sadece ders saatlerinde açık olduğu düşünülürse böyle bir ihtimal akla gelmektedir. Bu açıdan kütüphanenin açık oluş saatlerinin öğrencilerin ders dışı zamanlarda faydalanabilecekleri şekilde düşünülmesinde yarar vardır. Yeni düzenlemelerle akşamları belirli saatlere kadar ve Cumartesi günleri kütüphane açık bulundurulabilir. Aksi takdirde öğrenci ders ve kütüphane arasında bir tercihe zorlanmaktadır.

d. Öğrenciler İyi Bir Vaaz Planı Hakkında Yeterli Bilgiye Sahip midir?

Her işte olduğu gibi vaazda da iyi bir plan esastır. Bir vaaz planında yer alması gereken unsurlar Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Özel Öğretim Yöntemleri Derslerinde öğretilmektedir. Bu unsurların neler olduğu üzerinde daha önceki bölümlerde durulmuştur.

Ankete katılan öğrencilerin 40’ı (% 53.3) iyi bir vaaz planı hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında 23 kişi (% 33.3) “kısmen”, 8 kişi de (% 10.6) “hayır” cevabını vermişlerdir. vaaz planı hakkında bilgi verilmesine ve örnek mescid uygulamalarına rağmen öğrencilerin ancak yarıdan biraz fazlasının yeterlik bildirmesi düşündürücüdür. Özellikle mescid uygulamalarının ardından sınıflarda yapılan değerlendirmelerde yapılan vaazın planlılığı üzerinde önemle durulmaktadır. Konunun giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin iyi tesbit edilip edilmediği, örneklerin yerli yerinde konulup konulmadığı, ilgiyi uyandı- rıp sürekli tutacak unsurlara yer verilip verilmediği, ana mesajın yapıp

yapılamadığı, zamanın iyi ayarlanıp ayarlanamadığı vb. sorgulanmaktadır. Uygulamalardaki aktif katılımların öğrencilere daha fazla yeterlilik kazandırması beklenirdi.

e. Öğrencilerin Vaazda Yöntem Bilgileri

Öğrencilerden öğrenmek istediğimiz bir diğer husus vaaz yöntemleri hakkındaki bilgileriydi. Verilerimize göre öğrencilerden sadece % 42.6'sı (32 kişi) vaaz yöntemleri hakkında yeterli bilgiye sahiptir. % 36'sı "kısmen", % 13.4'ü ise "hayır" cevaplarını vermişlerdir.

Vaazın geleneksel hakim yöntemi "anlatım", bir diğer ifadeyle "Takrir" yöntemidir. Bu yöntemin özellikleri ve zenginleştirilmesi gereği üzerinde daha önceki bölümlerde durmuştuk. Öğrencilerin bu konu hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için açık uçlu bir soru yönelttik. Veriler öğrencilerin anlatım yöntemini temel alacakları ancak bunu zenginleştirmenin gerekli olduğuna inandıkları sonucuna vardırırmaktadır. Bu konuda üzerinde durulan belli başlı noktalar şunlardır: İyi bir plan, anlaşılır bir dil, ilgi toplama ve sürekliliğini sağlamak için güncellik ve örnek olay, hikaye vb. kullanma, sıkıcılıktan kurtarmak için soru cevap yönteminden faydalanma, metne bağımlı kalmamak için irticalen vaaz etme...

İyi bir Plan

Anlaşılır Bir Dil - Güncel Konular ve Hikayeler

Sıkıcılıktan Kurtarma - Soru Cevap Yöntemi

Metinden Bağımsız - İrticalen

Öğrencilerin bu konudaki düşüncelerini, kendi ifadelerinden vermek daha uygun olacaktır. Çünkü, sorunun açık uçlu olması sebebiyle, verilen cevaplardaki ifadeler, yukarıdaki belli başlı hususlar hakkında ayırıcı bilgi vermemektedir. Dolayısıyla öğrencilerin düşüncelerini sayı ve yüzdeler halinde verme imkanı da daralmaktadır.

"Anlatım yöntemini kullanırken sıkıcı olmaktan kurtarma; meseleleri güncelleştirme ve örnek olaylardan faydalanma". İfadesinin sahibi, buraya almadığımız ve "sıkıcılıktan kurtarma" endişesini taşıyan diğerleri gibi, anlatım yöntemini zenginleştirmek için meseleleri güncelleştirmeyi ve örnek olaylardan faydalanmayı düşünmektedir.

Bir diğeri ise "Sorular sormalı fakat bu sorulara kendisi cevap vermelidir; sanki cemaatle konuşuyormuş gibi yapmalıdır." ifadesiyle anlatım yönteminin zenginleştirmenin yeni bir boyutuna işaret etmektedir.

Başka bir öğrenci konuya daha geniş açıdan yaklaşmakta ve şöyle demektedir: *"Anlatma metodunu, yumuşak bir üslupla, müjdeleyici olarak, uygun üslubu kullanarak (yasaklayıcı ve zorlayıcı olmayarak), ifadeleri sadeleştirerek, konuları güncelleştirerek, en önemli konulardan hareketle ve konuları geniş perspektifin objektif olarak ortaya koyarak..."*

Öğrencilerin ifadelerinden onların cemaatin ilgisine hitabedebilme ve bu ilgiyi sürekli tutabilme üzerinde önemle durdukları anlaşılmaktadır. *"Vaaza başlarken ilgi çekici bir şekilde, soru cümlesi ile ve bir örnekle-fikrayla başlayarak bu ilgiyi devamlı tutmak"*. *"Vaaz ederken ilk etapta konu ile ilgili bir örnek olay anlatarak cemaatin ilgisini somut olaylar etrafında toplamak. Ayrıca konuların seviyesine ve güncelliğine dikkat edilmelidir"* ifadeleri bize bu konuda ipuçları sunmaktadır. Bir başka öğrenci ise *"Önce konunun cemaatle ilgisi nedir, bunu tesbit ederim; bu ilgiyi cemaate de hissettiririm."* ifadesiyle aynı konuya yaklaşımda bulunmuştur.

İrticalen vaaz etme hususunda ise şu ifadeyi örnek verebiliriz: *"Her şeyden önce, vaaz irticalen yapılmalıdır. Kağıda bağımlı olarak yapılan vaaz ilgi çekici değildir. Çünkü bu vaizin kendisine güvenmediğini ve bilgisinin eksik olduğunu gösterir"*.

Öğrencilerin ifadelerinde yer alan hikaye ve kıssaları yine kendi ifadeleriyle değerlendirecek olursak, burada kastedilenlerin günlük olaylar, Kur'an Kıssaları veya bir öğrencinin deyimiyile *"konuya göre seçilmiş veya bizzat yazılmış"* hikayelerdir. Buradan hareketle öğrencilerin aslı asdarı olmayan kıssa ve hikayelere karşı daha dikkatli olacakları sonucuna varabiliriz.

Örnek olarak aldığımız bu ifadeler en azından bir kısım öğrencinin vaazda anlatım yönteminin kullanırken nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda seviye kazandıklarını göstermektedir. Ancak benzer ifadeleri açık uçlu olan bu soruya verilen cevapların çoğunda bulamıyoruz. Bu açıdan kesin bir değerlendirme yapmamız mümkün görünmemektedir.

f. Öğrenciler Kendilerini Vaizliğe Hazır Hissetmekte midir?

Kişinin kendisini bir şeye hazır hissetmesini önemli bir ölçü olarak kabul edebiliriz. Çünkü bir kişi ancak kendisini bilgi ve yetenek olarak hazır bulduğu iş için hazır kabul eder. Acaba İlahiyat Fakültesinden mezun olmak üzere olan öğrenciler kendilerini, önelerinde bir seçenek ve imkan olarak durmakta olan vaizlik mesleğine hazır hissetmekte midirler? Bu soruya verilen cevaplar öğrencilerin yarısından fazlasının vaizliğe hazır olmadıklarını göstermektedir. 75 öğrenciden ancak 37'si (% 49) kendilerini vaizliğe hazır hissettiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin kendilerini hazır hissedip hissetmemelerinin sebeplerini, kendi ifadeleri ile bir tablo halinde vermek mümkündür.

Çizelgede görüldüğü gibi, yeterlilik ve yetersizlik bildirilen konular çoğu noktada birbiriyle örtüşmektedir. Arapçayı bilme-bilmeme; kaynaklara inebilme-inememe, tecrübe sahibi olma-olmama, yeterli bilgi birikimine sahip olma-olmama gibi... Dikkat çekici bir husus da kendisini yetersiz görenlerin, bu konuda yeteneği olmadığına veya ilgi duymadığına dair açık ifadeleridir. Tabii ki bu bir tercih meselesi olabileceği gibi, gerçekten yeteneğe sahip olmayanlar da olabilir. Ancak mevcut vaizlerin statülerinin ve gelir düzeylerinin yanında öğrencilerin bu konuda yeterli eğitim almayı ve yeterli seviyede uyarılmamış olmaları da mümkündür.

Yeterli Hissedenler

1. Çünkü öğrenme ve öğretme teknikleri hakkında birçok şey öğrendik.
2. Fakültede ve dışardaki uygulamalarda (staj) kendime güven duydum.
3. Çünkü yeterli bilgi birikimim var.
4. Cemaati aydınlatma ve iyi yönde sevketme yolunda bir sorumluluk hissediyorum.
5. Asıl kaynaklara inmek için gerekli olan Arapçayı ve metodu biliyorum.
6. Vaaz veren muhterem hoca efendileri çok dinledim.
7. Yeterince tecrübem var.
8. Metod açısından bilgilendik. Okulun yapısı itibarıyla genel kültür fena değil.
9. Kaynaklardan yararlanmayı ve cemaat psikolojisini biliyorum.
10. Çok fazla vaaz kaseti dinlediğim için.

Yetersiz Hissedenler

1. Temel kaynaklara inebilecek kadar Arapça bilmiyorum. Bilgi birikimim yetersiz.
2. Hitabet konularında yeterli eğitimi aldığımızı sanmıyorum, bu açıdan eksikliklerimiz çok. Öğretmenlik stajı gibi bir uygulamamızın olmaması en büyük handikapımız.
3. Bilgi ve Kültür birikimim kısmen yetersiz. Tecrübem yok. Yeteneğim yok.
4. Üniversitede yeterli ayet ve hadis ezberleme imkanım olmadı.
5. Daha önce hiç vaaz etmediğimden acemilik çekeceğimden korkuyorum.
6. En başta uygulamaya eksikliğim olduğu gerçek. Metodları uygulamada acemilik çekebilirim.
7. Bilgilerimi henüz yeterince açıklayamıyorum. Ancak vaaz ettikçe bunu giderebileceğime inanıyorum.
8. Daha önce bu konuda teşvik görmeyişim. Vaizliği meslek olarak düşünmeyişim.
9. İlgi alanıma girmediği için.
10. Hayır, çünkü hiç vaiz olacağım düşüncesine kapılmadım. Kendimi bunun dışında gördüm.
11. Cemaat psikolojisini tam olarak bilmiyorum. Hitabetimin yetersiz olduğuna inanıyorum.
12. Kişiliğime uygun değil.

Kendilerini yeterli görenler arasında Fakültede yeterli yöntem bilgisi aldıklarını ve belirli bir düzeyde kültürlendiklerini belirtenler dikkat çekerken, aynı konularda yetersizlik belirtenlerin daha fazla oluşu gözden kaçmamaktadır. Yine verilerden anlaşıldığına göre bunun temel sebeplerinden birisi uygulama eksikliğidir. Uygulama eksikliği, öğrencilerin önemli bir kısmı kendilerini deneme imkanı bulamadıkları için, öğrencilerde kararsızlık meydana getirmiş olacak ki, yeterlilik veya yetersizlik bildirdikleri halde bunun sebeplerini yazmayanların sayısı oldukça fazladır. Yukarıdaki çizelgeye aldıklarımız, fikir vermesi açısından örnek ifadeler olarak alınmıştır.

2- Öğrencilerin Mevcut Vaaz ve Vaizlere Bakışı

Vaiz aday adayı konumunda olan öğrencilerimizin, vaaz ve vaizlik konusunda kendi kendilerini değerlendirmeleri bir ölçü olabileceği gibi, onların mevcut vaaz ve vaizler hakkındaki düşünceleri de kendilerinin vaaz ve vaizliğe olan ilgileri için bir ölçü olarak kabul edilebilir. Bu en azından İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, Yaygın Din eğitimi içerisinde önemli yer tutan vaazlar hakkında düşünüp düşünmediklerini gösterir. İlgi ise bir konuda gelişmenin temel şartıdır. Eğer düşünüyorlarsa onlar bu konuyla ilgilidir demektir. Biz bu husus açıklığa kavuşturmak vaazları değerlendirip değerlendirmediklerini sorduk. Eğer değerlendirmelerde bulunuyorlarsa bunları belli başlı başlıklar altında yazmalarını istedik. Ayrıca değerlendirmeleriyle ilgili olarak, eğer "sık sık" vaaz dinlemiyorlarsa bunun sebeplerini yazmalarını belirttik. En son olarak da, vaaz ve vaizlerle ilgili değerlendirmelerinden olmak üzere önemli bir anıları varsa yazmalarını istedik. Hemen belirtelim ki, vaaz ve vaizlerle ilgili olarak değerlendirmeye tabi tutulacak önemli bir anı bulunamamıştır.

a. Öğrenciler Vaaz Dinliyorlar mı?

Vaiz aday adayı durumunda olan öğrencilerimizin vaaz dinlemelerinin iki yönlü etkisinin olması beklenebilir: Birincisi vaazın normal amacı çerçevesinde bilgilenecek; ikincisi ise vaaz verme hakkında bilgi edinmek. Bizim için ikincisi daha önemlidir. Çünkü her türlü vaaz ve vaiz bu öğrenciler için bir öğretici değeri haiz olmalıdır. Bunun tek şartı vaazın ve vaizin öğrenme amacıyla izlenmesidir. Öğrenci iyi bir vaaz ve vaizden vaazda neler yapılması gerektiğini, kötü bir vaaz ve vaizden neler yapılmaması gerektiğini öğrenebilir.

Verilerimize baktığımızda ankete katılan öğrencilerden sadece % 16'sının (12 kişi) "Sık sık" vaaz dinlediklerini görmekteyiz. % 56'sı (42 kişi) "arasıra", % 28'i ise (21 kişi) "nadiren" vaaz dinlediklerini belirtmişlerdir. Burada hemen bu öğrencilerin niçin "sık sık" vaaz dinlemedikleri sorusu gündeme gelmektedir. Bunun cevabını yine öğrencilerden öğrenmek istedik. Verileri değerlendirirken yaptığımız gruplamada öğrencilerin sebeplerinin aşağıdaki hususlarda toplandığı ortaya çıktı.

**Bilinen Konuların Anlatılması
Sıkıcı Bulmaları
Zaman Sorunu
Konuların Güncel Olmaması
Dil ve Hitabet Eksiklikleri**

a. Bilinen Konuların Anlatılması: Öğrencilerin sık sık vaaz dinlemelerine gösterdikleri sebeplerin başında devamlı bilinen konuların anlatılıyor olması gerekmektedir. Sık sık vaaz dinleyemediğini belirten 63 kişiden 20'si "hep bildiğim konular anlatılıyor", "devamlı bilinen konular anlatılıyor", "Hep aynı konular anlatılıyor", sürekli alışılmış şeyler veriliyor" vb. ifadeler kullanmışlardır. Buradaki ifadelerde birbirinden bir noktada ayrılan iki husus vardır: bir kısım öğrenci "hep aynı ve bilinen şeyler" ifadesini kullanırken, bir kısım öğrenci de "bildiğim konular" ifadesini kullanmışlardır. Yine dikkati çeken bir diğer husus "bilinen konular" meselesi aşağıda vereceğimiz "Konuların güncel olmaması" ve "sıkıcı bulma" meseleleriyle de ilişkilendirilmiştir.

b. Sıkıcı bulmaları: Sık sık vaaz dinlemediklerini belirtenlerden 18 kişi gerekçe olarak vaazları sıkıcı bulmalarını göstermişlerdir. Vaazların hangi yönlerden sıkıcı bulunduğu ise yine öğrencilerin şu ifadeleri ile açıklığa kavuşmaktadır: "Aynı konular", "ilgi çekici değil", "Bildiyim konular", "cansız", "ideoloji kokan laflar", "hikaye ve kıssa bolluğu", "yanlış bilgiler", yeterli ve doğru olmayan bilgilerin çokluğu", "tatmin etmeyen konuların çokluğu" vb.

c. Zaman sorunu: 14 öğrenci sık sık vaaz dinlememesine gerekçe olarak "zaman sorununu göstermiştir. Burada "zamanım olmuyor", "vakitim olmuyor" gibi ifadeler yanında dolaylı olarak zaman sorununa işaret eden "camiye ezan okunduktan sonra giderim-gidebiliyorum" şeklinde ifadeler de bulunmaktadır. Zaman sorunu konusunda bir yorum getirmek oldukça zordur. Çünkü, öğrencilerin gerçekten zamanları olmadığı için mi yoksa ilgi ve ihtiyaç duymadıkları için mi sık sık vaaz dinlemediklerini tesbit etmek mümkün olamamıştır. Zamanı olmamak ve zaman bulamamak çok önemli bir problem değildir; eğer farkına vardırılsa bu öğrenciler, öğrenmek için vaaz dinlemeye zaman ayırabilirler. Yok eğer ilgi ve ihtiyaç hissetmiyorlarsa, ki biz bunu bir nevi kayıtsız kalmak olarak da nitelendirebiliriz, o zaman tehlike büyüktür. Çünkü eğitim öğretimde en büyük tehlike ilgisizliktir.

d. Konuların güncel olmaması: Konuların güncel bulunmaması da sık sık vaaz dinlememeye sebep olarak gösterilmektedir. Yedi kişi "konular güncel değil", "konular günlük veya yaşayan hayatla ilişkilendirilmiyor", "konular günümüzün şartlarına cevap vermiyor" vb. ifadelerle, vaaz konularını güncel bulmadıklarını ve bu yüzden sık sık vaaz dinlemediklerini belirtmişlerdir.

e. Dil ve hitabet eksiklikleri: "İnsanları yargılar derecede hitap ediyorlar", "sıkıcı bir üslupla anlatılıyor", "bağıra bağıra ya da kelime ve cümlelere ruh vermeden konuşuyorlar", "bilgileri güzel bir Türkçe ile sunamıyorlar", "anlatım yöntemleri ve içerik sıkıyor", "zamana riayet etmemeleri ve çok fazla söz israf etmeleri" şeklindeki ifadeler öğrencilerin bir kısmının vaizleri ve vaazlarını dil ve hitabet yönünden eleştirdiklerine işaret etmektedir.

b. Öğrencilerin Vaaz ve Vaizleri Değerlendirmeleri

Öğrenciler mevcut vaaz ve vaizler hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu değerlendirmeleri yukarıda zikrettiğimiz sık sık vaaz dinlemelerine engel olan sebepleriyle paralellik arz etmektedir.

Burada en dikkat çekici eleştiriler dil ve üslup yönünden gelmektedir. Öğrenciler vaizlerin ağır bir dil kullandıklarını, bazen mahalli şive ile konuştuklarını belirtmektedirler. Bazı öğrenciler her vaizin bir diksiyon dersi alması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Vaizleri sert ve yargılayıcı bulanlar da vardır. Vaazların İstanbul Türkçesiyle ve sade bir dille verilmesi gerektiği vurgulanan hususlar arasında yer almaktadır.

Diğer bir önemli eleştiri bilgi ve konular hakkında gelmektedir. Bu noktada konuların güncel olmaması, hurafe ve hikayelere fazlaca yer verilmesi, yeni yazılmış eserlerden habersizlik ve kendini yenilememe gibi hususlar dile getirilmektedir.

Bütün bunlardan en azından bir kısım öğrencinin vaaz ve vaizlik konusuna ilgi duydukları ve bu yönde düşündükleri sonucunu çıkarabiliriz.

D. SONUÇ VE ÖNERİLER

Vaaz yoluyla eğitim İslâm Din Eğitiminin en köklü yollarındandır. Günümüz Yaygın Din eğitiminde de önemli yeri vardır. Özellikle yetişkinlerin din eğitiminde uygun bir yoldur. Bunun için vaaz ve hitabet eğitimine önem verilmeli, tarihi, günü ve yarını ile değerlendirilmelidir. Vaazda yöntem konusunda alan araştırmaları yapıp didaktik yaklaşımlar geliştirilmelidir. Vaizlerin yetiştirilmesinin yöntemlere ve hizmet-içi eğitim kurslarına bırakılmaması, temelin mezun oldukları kurumlarda verilmesi gerekmektedir. Ancak daha önce vaizlerin statüleri yeniden ele alınmalı, vaizlik mesleği ilgi çekici hale getirilerek vaizlik eğitimine ilgi artırılmalıdır.

Kanaatime göre Ankara üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinden yetmişbeş kişi üzerinde yapmış olduğumuz bu araştırma Türkiye’de vaizlerin eğitimi konusunda önemli ipuçları vermektedir. Varılan sonuçları ve bu sonuçlar çerçevesinde getirebileceğimiz önerileri maddeler halinde sunabiliriz.

1. Öğrencilerden önemli bir kısım vaaz edebilecek seviyede bilgi birikimine sahip olduğundan emin değildir; bu konuda “hayır” da dememektedirler. Bu durum, kanaatime göre, bilgi eksikliğinden çok böyle bir deneyimlerinin olmamasına işaret eden bir yaklaşımdır. Bu arada gerçekten bilgi birikimi yetersiz olanlar da olabilir. Bunun sebebinin ise İlahiyat Fakültesindeki eğitim ve programının yanında öğrencilerin kendilerinde aramak gerekir. Çünkü bilgi birikimi için Fakülte’deki programı tam olarak takip etmek de yeterli olamayabilir; okumak ve beslemek gerekir. Bunun yanında fakülte’deki eğitimi güçlendirmek ve bilgi birikimine katkıda bulunmak için Fakülte’deki derslerin belirli kitap ve teksirlerin etrafına sıkıştırılmaması, aksine öğrencilerin araştırmaya ve okumaya yöneltilmesi yoluna gidilmelidir. Tek bir kitap veya teksirden ders işlemek ve öğrenciyi sadece bunlardan sorumlu tutmak öğrenciyi tembelleğe itiyor olabilir. Öğrencilerin tek bir kitap veya teksirin bile üstesinden ne kadar gelebildikleri konusunu bu noktada gündeme getirmek de doğru değildir; öğrenci üstesinden gelmek zorunda olandır veya en azından üstesinden gelenler bu işte kalmalıdır. Belki de öğrencilerin akademik konularda tek bir kitap veya teksirle sınırlı kalmalarının öğrenciyi bu akademik konularda bir formasyona sahip kılamadığı ve bunun için başarısız göründükleri üzerinde tartışmak gerekir.

2. Öğrencilerden önemli çoğunluk vaaz hazırlarken hangi kaynakları temel alması gerektiği konusunda bir fikir sahibidir. Birinci sırada Kur’an-ı Kerim, ikinci ve üçüncü sıralarda genellikle tefsir veya hadis kitapları bazen de fıkıh kitapları ile siyer ve İslâm tarihi kitapları, dördüncü sırada ise genellikle bilimsel çalışmalar ile güncel çalışmalardan dergi, gazete, kitap vb. zikredilmiştir. Bu veriler bizde öğrencilerin Kur’an ve Sünnet merkezli ve bilimsel ve güncel olanı da yakalamaya çalışan bir vaaz hazırlama anlayışında oldukları fikrini uyandırmaktadır. Bu yaklaşımı uygun bulduğumuzu da hemen belirtelim.

Ne var ki bu memnuniyet verici bulgularımızı üzücü olanlar takibetmektedir. Çünkü öğrencilerin önemli bir kısmı bu kaynaklardan gereği gibi istifade edebilecek güce sahip olduklarından emin olmadıklarını düşünmektedirler. Temel argümanları ise “yeterli derecede Arapça bilmemek”, “kaynaklardan nasıl yararlanacaklarını bilmemek”, “Vaaz ve vaizlik konularında yeterli eğitimi almamak ve uygulama eksikliği” noktalarında toplanmaktadır. Şimdi bunları teker teker ele alalım.

a. Yeterli Arapça Bilmemek: Bulgular ve yorumlar kısmında da ele aldığımız gibi, kanaatime göre öğrencilerin Arapça konusunda belirttikleri sıkıntıları temel Arapçayı öğrenmemekten çok, bu bilgiyi ilmi eserlerde kullanabilecekleri seviyeye çıkaramamalarında ortaya çıkmaktadır. Çünkü hazırlık sınıfı okuyan bir öğrencinin temel Arapçayı öğrenmesi gerekir; eğer öğrenemiyorsa bunu ayrıca araştırmak lazımdır. Esas sıkıntı, ileriki yıllarda, hazırlık sınıfında öğrenilen temel Arapçanın diğer dersler çerçevesinde kullanılmamasından kaynaklanıyor olabilir. Bunun giderilmesi için en azından üçüncü ve dördüncü sınıflarda Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi mümkün olan derslerde Arapça metinler üzerinde çalışmak bir çözüm yolu olabilir. Bunun yanında özellikle seçimlik ders sistemi bunun için çok uygundur. Üçüncü ve dördüncü sınıflar için Arapça Tefsir Metinleri, Arapça Hadis Metinleri, Arapça Fıkıh Metinleri, Arap Edebiyatından ve Belağatından Örnekler gibi dersler konulabilir. Hatta bu dersler daha da belirginleştirilerek de yapılabilir. Mesela, bir dönemde Razi'nin Tefsirinden bir şüenin tefsiri veya Buhari'nin Sahihinden bir bab ders konusu yapılabilir. Böyle bir sistem öğrencilere hem Arapça bilgilerini uygulama ve geliştirme hem de Arapça tefsir ve hadis kitaplarını kullanmayı öğrenme imkanı sağlayacaktır. Arapça dersinin bir amacı da Kur'an'ın kendisini anlamaya yardımcı olmak olmalıdır. Çünkü, sadece Arapça bilmek Kur'an'ı anlamaya yetmediği gibi, Türkçe mealden okumak da bazen kavramların anlaşılmasına yetmemektedir. Bu bakımdan, Kur'an kavramlarının nasıl anlaşılacağı da ayrı bir ders konusu olmalıdır.

Arapça konusunun gündeme getirdiği diğer bir önemli konu da türkçe eserlerden yararlanma problemidir. Yine bulgular ve yorumlar kısmında değindiğimiz gibi, mutlaka arapça eserlerden yararlanma zorunluluğu da yoktur. Gerçi geleneksel vaaz anlayışımızda Arapçanın yeri çoktur; ancak artık insanımızın ve başta da vaizlerimizin herkesin kendini ancak kendi dilinde daha iyi ifade edebileceğini farketmesi gerekir. Arapça yine bir bilim dili ve vaazlarda da didaktik bir araç olarak öğrenilip kullanılacaktır; ilâhiyatçı için zorunludur. Bunun yanında İslâm klasiklerinin büyük çoğunluğunun Türkçeye kazandırıldığı gerçeği vardır. Öyleyse niçin bunlardan faydalanılmasın? Öğrenciye bunu da farketmek gerekir. Farkettirmekle de kalmayıp başta Kur'an mealleri olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh vb. klasiklerden Türkçeye kazandırılmış olanlardan nasıl istifade edileceği de öğretilmelidir.

b. Kaynaklardan yararlanmayı bilmeme: Burada söz konusu olan başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere Tefsir, Hadis, Fıkıh vb. kaynaklar olmalıdır. Çünkü öğrenciler bunları vaaz için temel kaynaklar olarak almalarını belirttiğinden sonra bu kaynaklardan tam olarak istifade edemeyeceklerinden emin olmadıklarını belirtmişlerdir. Yine anlaşılmaktadır ki, bu emin olmamanın içinde yeterli Arapça bilmeme önemli rol oynamaktadır. Ancak "kaynaklara nasıl ulaşacağımı bilmiyorum", "bu konuda danışacak bir kimse bile bulamıyorum", "klasiklerin metoduna vakıf de-

ğilim" gibi ifadeler öğrencilerin bu kaynaklardan nasıl istifade edeceklerini bilmediklerine işaret etmektedir. Bunu öğretmek için yukarıda teklif ettiğimiz Arapça Hadis, Tefsir, Fıkıh Metinleri dersleri kullanılabilceği gibi, vaaz ve vaizlik ile ilgili verilecek uygulamalı bir dersle de bu tür metinlerden vaaz hazırlamada nasıl yararlanılabileceği anlatılabilir.

c. Vaaz ve vaizlik eğitimi ve uygulama eksikliği: Öğrencilerin vaaz ve vaizlik konusundaki yetersizliklerine gösterdikleri temel gerekçelerden birisi de Fakültede bu konuda yeterli eğitim almayı ve özellikle de uygulamaların olmayışıdır. Bu eksikliği gidermek için fakülte öğretim programına uygulamalı bir vaaz ve hitabet dersinin konulması gerekmektedir. özellikle vaaz ve hitabet konusuna ilgili ve kabiliyetli olan öğrenciler bu konuda desteklenmelidir. Eğitim ve uygulama eksikliğini kaynaklardan yararlanamamayı da beraberinde getirmesi normaldir. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, vaaz ve vaizlik konusunda verilecek bir ders öğrencilerin kaynaklardan tam anlamıyla yararlanmayı öğrenmelerine yeterli olamayabilir; diğer derslerin kendi alanları ile ilgili eserlerden yararlanmayı öğretmeleri gerekir. Vaaz ve vaizlik ile ilgili ders de bu hususa ayrıca eğilecektir.

3. Öğrencilerin yarısından çoğu iyi bir vaaz planı hakkında yeterli bilgi sahibi olduklarını belirtmektedirler. Vaaz planı hakkındaki bilgiler Özel Öğretim Yöntemleri dersi çerçevesinde alınmış olmalıdır. Ancak, bu bilginin gerçekliğini veya uygulanabilirliğini tesbit etmek anket çalışması çerçevesinde mümkün olmamıştır. Bu tesbiti yapmak için öğrencilere ayrı ayrı vaaz hazırlatmak ve sundurmak gerekir.

4. Vaazda yöntem konusuna gelince, öğrencilerin yarıya yakını bu konuda yeterli bilgiye sahip oldukları kanaatinde. Genel olarak baktığımızda öğrencilerin vaazlarında geleneksel yöntem olan anlatım yönteminin temel alacaklarını, ancak bu yöntemi zenginleştirip sıkıcılıktan kurtarmayı ve daha öğretici hale getirmek istediklerini görmekteyiz. Onların bu yöndeki düşüncelerinde isabetli tesbitler de vardır: Soru-cevap tekniğini kullanmak, hitabet sanatının inceliklerinden yararlanmak, örnek olay anlatmak gibi zenginleştirme yolları üzerinde durulmuştur. Ancak bu bilgilerin çoğunluğunun Genel Öğretim Metodları ve Özel öğretim Metodları derslerinden gelmektedir. Vaaz ve hitabet dersi çerçevesinde yapılacak eğitim ve uygulamalar bu bilgilere vaaz açısından daha bir netlik kazandırabilir.

5. İlâhiyat Fakültesinden mezun olmak üzere olan öğrencilerden yarısı kendilerini vaizliğe hazır hissetmemektedir. Bu hazır hissetmemenin sebepleri arasında yine bu konuda yeterli eğitim almamış olmak ile uygulama eksikliği önemli yer tutmaktadır.

6. Öğrencilerden önemli bir kısmının sık sık vaaz dinlemedikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda öğrencilerin kendilerine göre sebepleri vardır. Bunlardan zaman sorununu ileri sürenleri bir kenara bırakırsak, sürekli aynı ve bilinen konularda yapıldığı için, konuları güncel bulmadıkları için, çeşitli yönlerden sıkıcı buldukları için veya dil ve hitabet eksiklikleri yüzünden sık sık vaaz dinlemediklerini belirten öğrencilerin ifadelerinde önemli ip uçları vardır. En azından bunlar vaaz ve vaizlere eleştirel bir yaklaşım göstermektedirler. Bu yaklaşım onların bu konuyla ilgili ve gelişmeye müsaid oldukları şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan bu gibi gerekçelerle vaaz dinlememeleri üzüntü vericidir. Onların vaaz ve vaizlik konusunda ilerlemek amacıyla vaaz dinlemeye sevkedilmeleri gerekir. Vaaz ve hitabet ile ilgili bir dersde mevcut vaizlerin ve vaazlarının dinlenilerek değerlendirilmesi seminer çalışmaları olarak verilip alınan sonuçlar üzerinde sınıfta müzakere yapılabilir.

7. İlahiyat Fakültelerinde ayrı bir eğitimin yanında, vaizlerin uygulamaları, bu uygulamalarda karşılaştıkları sıkıntılar, cemaatin vaizlerden ve vaazlardan beklentileri ve bunların gerçekleşme düzeyleri ile ilgili ayrıntılı alan araştırmalarına ihtiyaç vardır. İlahiyat Fakültelerinin Diyanet İşleri Başkanlığı ile işbirliği içinde projeler üretmesi ve gerçekleştirmesi gerekir.